

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Факультет фізичної культури та спорту

Кафедра фізичної культури та спорту

КАЛАШНИК ЯРОСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ

**РОЛЬ СПОРТИВНИХ ШКІЛ У РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЗМУ ТА
ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ**

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»

Науковий керівник:

Колос Ю.З., к.пед.н., доцент, доцент
кафедри загального мовознавства і
іноземних мов

Рецензент:

Троценко В.В., к.пед.н., доцент,
завідувач кафедри спортивних ігор
Університету Григорія Сковороди у
Переяславі

Полтава, 2026

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Факультет фізичної культури та спорту

Кафедра фізичної культури та спорту

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

на тему «**РОЛЬ СПОРТИВНИХ ШКІЛ У РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЗМУ ТА
ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ**»

Виконав: студент магістратури
групи 602-ФС
спеціальності 017 «Фізична культура і
спорт»
Лоза Микола Миколайович

Науковий керівник:
Колос Ю.З., к.пед.н., доцент, доцент
кафедри загального мовознавства і
іноземних мов

Рецензент:
Троценко В.В., к.пед.н., доцент,
завідувач кафедри спортивних ігор
Університету Григорія Сковороди у
Переяславі

Полтава, 2026

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Факультет фізичної культури та спорту

Кафедра фізичної культури та спорту

Освітній ступінь: магістр

Спеціальність: 017 «Фізична культура і спорт»

Галузь знань: 01 «Освіта / Педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фізичної
культури та спорту _____

к. пед. н., доцент Оніщук Л.М.

« _____ » _____ 2026 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА
КАЛАШНІКА ЯРОСЛАВА СЕРГІЙОВИЧА**

1. Тема роботи **«РОЛЬ СПОРТИВНИХ ШКІЛ У РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЗМУ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ»** та керівник роботи – Рибалко Л.М., д.пед.н., професор, професор кафедри фізичної культури та спорту, затверджені наказом закладу вищої освіти від «03» вересня 2025 року № 1015- ф,а

2. Строк подання студентом роботи «12» січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: методичні вказівки до виконання дипломної роботи, аналіз літературних джерел у розрізі досліджуваної теми.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

- аналіз науково методичної літератури з проблеми дослідження;
- розроблення методичних прийомів та рекомендацій;
- експериментальна перевірка ефективності методики.

5. Перелік графічного матеріалу: 4 таблиці, 7 рисунків, презентація до роботи (12 слайдів).

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1-4	Колос Ю.З., к.пед.н., доцент, доцент кафедри загального мовознавства і іноземних мов	03.09.2025 р.	12.01.2026 р.

7. Дата видачі завдання – 04.09.2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів (роботи)	Примітка
1.	Затвердження теми	03.09.2025 р.	
2.	Складання плану дослідження, змісту роботи	04.09.25 р.	
3	Обґрунтування актуальності теми, опис категоріального апарату дослідження та методів дослідження (вступ)	04.09.25-15.09.25	
4.	Написання 1 розділу, висновків до першого розділу	15.09.25-15.10.25	
5.	Написання 2 розділу	16.10.25-26.10.25	
6.	Написання 3 розділу та висновків до третього розділу	27.10.25-27.11.25	
7.	Організація та проведення експериментального дослідження	01.10.25-27.12.25	
8.	Аналіз та опис результатів дослідження, написання висновків до четвертого розділу та загальних висновків	30.12.25-10.01.26	
9.	Підготовка електронної презентації	10.01.26-12.01.26	
10.	Підготовка доповіді, рецензування кваліфікаційної роботи	13.01.26-16.01.26	
11.	Представлення роботи на кафедру, захист роботи	12.01.26 р. 22.01.26 р.	

Студент _____ Ярослав КАЛАШНИК

Керівник роботи _____ Юлія КОЛОС

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ В УМОВАХ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКІЛ	9
1.1. Проблема національно-патріотичного виховання в теорії позашкільної освіти та виховання.....	9
1.2. Організаційно-педагогічні засади національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах.....	24
1.3. Практика національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких школах.....	37
Висновки до першого розділу	51
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	53
2.1. Методи дослідження.....	53
2.2. Організація дослідження.....	55
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ В УМОВАХ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКІЛ	57
3.1. Інноваційна діяльність дитячо-юнацьких спортивних закладів.....	57
3.2. Організація національно-патріотичної діяльності юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах.....	71
3.3. Управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів у закладах спортивного профілю	82
Висновки до другого розділу	92
РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ У ДИТЯЧО- ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ.....	94
4.1. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	94
ВИСНОВКИ	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	105
ДОДАТКИ.....	110

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Серед пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти, подоланні наявних проблем, вирішенні перспективних завдань сталого розвитку є побудова ефективної системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді в освітніх закладах, формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Для здійснення стабільного розвитку і нового якісного прориву в національній системі освіти необхідно забезпечити і у позашкільній освіті. Реформування позашкільної освіти вимагає пошуку нових шляхів удосконалення національно-патріотичного виховання учнів. Успішне його здійснення неможливе без переосмислення традиційних теоретико-методичних засад діяльності ДЮСШ, оскільки вони є позашкільними навчальними закладами спортивного профілю і вимагають ґрунтовного дослідження засобів та методів національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням у школярів інтересу до національних та історичних цінностей нашого народу, що не сприяє повноцінному формуванню й розвитку учнів як особистостей і патріотів своєї країни. У зв'язку з цим вимоги до національно-патріотичного виховання знайшли відображення в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Концепції патріотичного виховання учнівської молоді, Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді та в інших нормативних документах.

Теоретичний аспект патріотичного виховання розробляли відомі українські педагоги минулого: Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко,

М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, які значну увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості.

Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкриті у працях І. Беха, Г. Біленької, А. Бойко, М. Боришевського, Ю. Завалевського, П. Ігнатенка, В. Каюкова, Б. Кобзаря, В. Коваля, М. Левківського, І. Матюши, О. Сухомлинської, Д. Чижевського та ін.

У наукових джерелах соціально-педагогічні особливості національно-патріотичного виховання представлені у дослідженнях О. Вишневецького, І. Єрмакова, А. Капської, В. Кіндрата, І. Коваленко, П. Кононенко, В. Кузя, І. Мартинюка, В. Оржеховської, С. Павлюка, А. Погрібного, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Є. Сявавко, П. Щербаня та ін. Проте їх погляди на поняття національно-патріотичного виховання не тотожні. Деякі вчені пояснюють це поняття як визначний принцип вітчизняної педагогіки (Б. Кобзар, В. Оржеховська), як духовно-моральний принцип (Г. Ващенко, Т. Дем'янюк, К. Чорна), як основний принцип національного виховання (О. Вишневецький, В. Кіндрат, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Б. Ступарик). За О. Вишневецьким, національно-патріотичне виховання визначається як діяльність, яка впливає з потреб національного життя і процесів державотворення.

Останніми роками здійснено ряд нових досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми засобами фізкультурно-масової роботи. Це, насамперед, дослідження основ туристсько-краєзнавчої діяльності (В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Троценко та інші), організації краєзнавчо-пошукової роботи (М. Соловей), проведення військово-патріотичних спортивних ігор (Г. Коломоєць, В. Тимченко), походів місцями бойової і спортивної слави українського народу (М. Зубалій, М. Тимчик), організації спортивних змагань на призи учасників бойових дій (К. Жукотинський) тощо.

Водночас, проблеми патріотизму, національних цінностей та особливості їх формування в учнівської молоді різного віку відображені в працях О. Гевко, В. Гонського, І. Зверєвої, В. Ковалю, О. Литовченко, А. Москальової, П. Онищука, Р. Петронговського та ін. Необхідністю дослідження національно-патріотичного виховання юних спортсменів стало те, що у підлітковому віці найбільш помітним процесом є формування свідомого ставлення до довкілля, відбувається актуалізація потреби самоствердження, з'являється бажання до вирішення смислоціннісних життєвих проблем.

Аналіз різних періодів розвитку позашкільних навчальних закладів і залежність змісту їх роботи від суспільних умов відображені у працях Л. Балясної, В. Береки, С. Букреєвої, О. Глух, Б. Кобзаря, В. Кузя, І. Мельникової, Н. Ничкало, В. Редіної, В. Рибалко, І. Рябченко, О. Семенова, Т. Теплової, Н. Тернової, Н. Харінко та ін. Аспекти національно-патріотичного виховання юних спортсменів у позашкільному навчальному закладі висвітлено також у працях В. Вербицького, Л. Ковбасенко, С. Матрової, В. Мачуського, Р. Науменко, І. Первушевської, Г. Пустовіта, А. Сиротенко, Т. Соломатіної, Т. Сущенко, О. Сухомлинської та ін.

Дослідження практики роботи дитячих юнацьких спортивних шкіл України засвідчує, що в національно-патріотичному вихованні юних спортсменів є невирішені проблеми. Не повністю реалізується принцип народності в національно-патріотичному вихованні, основна цінність якого сконцентрована в українознавстві, національній культурі. Знижує ефективність роботи ДЮСШ одноманітність форм, зайве копіювання шкільної практики, відсутність інтересу до введення інновацій у процес виховання. Підлітки не залучаються до активно-творчої національно-патріотичної діяльності, не враховуються їх вікові особливості. Наявна безсистемність у організаційно-педагогічних діях, що приводить до відсутності цілісного процесу національно-патріотичного виховання.

Актуальність даної проблеми обґрунтовується, з одного боку, – зростаючими вимогами перед сучасною Україною щодо побудови

громадянського демократичного суспільства, здійснити яке неможливо без діяльної творчої особистості, патріота своєї Вітчизни, який активно виховується у підлітковому віці, а з другого боку, – існуючою невідповідністю між потребою суспільства в активних суб'єктах життєдіяльності та рівнем національно-патріотичного виховання юних спортсменів у навчальних закладах спортивного профілю.

На даний час не знайшли відображення зміст, форми, методи національно-патріотичного виховання юних спортсменів відповідно до специфіки діяльності ДЮСШ.

Отже, актуальність і недостатня розробленість проблеми, її теоретична і практична значущість обумовили вибір теми дослідження: «Національно-патріотичне виховання юних спортсменів в умовах тренувального процесу дитячо-юнацьких спортивних шкіл».

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити методіку національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Об'єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що національно-патріотичне виховання юних спортсменів в дитячо-юнацькій спортивній школі може ефективно здійснюватися за таких умов:

- спрямування змісту національно-патріотичного виховання на формування відповідних ціннісних ставлень у юних спортсменів;
- здійснення інноваційної діяльності;
- запровадження методів та форм активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів;
- удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

Відповідно до мети дослідження визначено основні його **завдання**:

- вивчити стан досліджуваної проблеми в теорії та освітньо-виховній практиці;
- виявити концептуальні підходи і розкрити організаційно-педагогічні засади національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ;
- розробити та впровадити комплексну програму національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах.

Теоретичною основою дослідження є положення про єдність природи, людини та суспільства, філософські та медико-біологічні положення про взаємозалежність фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я; наукові уявлення про сутність та закономірності розвитку юних спортсменів; психолого-педагогічні положення щодо виховання здорового способу життя особистості; концептуальні основи педагогічної науки про сутність та принципи управління процесом національно-патріотичного виховання в Україні.

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали: науково-теоретичні положення про національно-патріотичне виховання (Г. Ващенко, Д. Донцов, А. Макаренко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський); теорія національно-патріотичного становлення особистості підлітка (Г. Бойко, М. Боришевський, Т. Дем'янюк, І. Мартинюк, В. Оржеховська, В. Рибалка, К. Чорна); теоретичні дослідження сутності національно-патріотичного виховання (О. Вишневський, П. Ігнатенко, П. Кононенко, В. Кузь, Ю. Руденко, Б. Ступарик); дослідження вітчизняними науковцями та педагогами технологій педагогічного процесу в позашкільному навчальному закладі (В. Вербицький, Л. Ковбасенко, В. Мачуський,

І. Мельникова, Р. Науменко Г. Пустовіт, Т. Сущенко); положення державних законів про позашкільну освіту та виховання.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: *теоретичні* (аналіз соціальної, медичної, психолого-педагогічної літератури та узагальнення отриманої інформації; вивчення законодавчих та нормативних документів про здоров'я і валеологічне виховання; аналіз шкільної документації, підручників, методичних посібників); *емпіричні* (спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, бесіда, статистичні методи, кількісний і якісний аналізи отриманих результатів дослідження в дитячо-юнацьких спортивних школах з національно-патріотичного виховання юних спортсменів).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась у ДЮСШ «Олімпійські надії». Дослідженням було охоплено 54 юних спортсменів віком 10-13 років. У тому числі 29 учасників експериментальних і 25 учнів контрольних груп.

Практична значущість дослідження полягає у розробленні та застосуванні методичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах дитячо-юнацьких спортивних школах, їх узагальненні у комплексній програмі національно-патріотичного виховання; запровадженні інновацій у ДЮСШ, що знайшло своє відображення у введенні варіативної складової навчально-тематичних планів освітньо-виховних структур; вдосконаленні управління виховним процесом у ДЮСШ на основі функціонально-організаційного структурування цього процесу; активному залученні юних спортсменів до засвоєння історико-культурного досвіду українського народу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, експериментальні дані та висновки обговорювались на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та фізичного виховання» 03.12.2025 р. в Національному університеті

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» та на засіданнях наукового гуртка з фізичної культури та спорту.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 97 найменувань та 2 додатків. Загальний обсяг роботи 124 сторінок. Основний зміст викладено на 102 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 1 рис.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ В УМОВАХ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКІЛ

1.1. Проблема національно-патріотичного виховання в теорії позашкільної освіти та виховання

В сучасних важких ситуаціях, викликах та загрозах і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд із своєю суверенністю й територіальною цілісністю, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток України. Важливе місце у цьому спрямуванні відводиться національно-патріотичному виховання дітей та молоді, що має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України [40, с. 14].

Тому одним із шляхів реформування позашкільної освіти в суверенній Україні стало національно-патріотичне виховання молодого покоління. Першорядного значення набувають завдання відродження національно-етнічного самоусвідомлення дітей і молоді, формування почуття національної гідності, подолання почуття меншовартості і провінційності, повага до своєї історії та утвердження історичної пам'яті, любові до своєї культури, мови, національних і державних символів. Остаточною метою цих зусиль має бути виховання у молоді почуття „громадянсько-державницького патріотизму“,

належної фахової підготовки в інтересах економічного і культурного розвитку українського народу [40, с.11].

Національно-патріотичне виховання підрастаючого покоління відіграє важливу роль розбудові нової України, важливою складовою якого є виховання патріотизму, формування національних цінностей, збереження національних особливостей.

В умовах розбудови України як суверенної держави у змісті позашкільної освіти та виховання посилено складову історичного аспекту суспільного розвитку та національно-патріотичного виховання. Найхарактернішими ознаками української педагогічної думки з давніх часів були різноплановість та врахування особливостей досвіду національно-патріотичного виховання. Вивчення й теоретичне узагальнення того цінного, що створили педагоги минулого, а також досягнень світової та вітчизняної філософсько-історичної, психолого-педагогічної думки, творче використання їх з урахуванням потреб молоді держави дало нам змогу дослідити та якісно вдосконалити національно-патріотичне виховання юних спортсменів у позашкільних навчальних закладах України.

У джерел національно-патріотичного виховання стояли вітчизняні мислителі, філософи, педагоги, історичні діячі. Основні проблеми світобудови, державної влади, сутності людини, її моральності розглядав Володимир Мономах у „Повчанні“ – найбільш відомому творі, заповіті дітям. У ньому він вибудував свою етичну доктрину на богословсько-моралістичному оптимізмі, дотримуючись принципу: виховувати („повчати“) на основі життєвих фактів, природної реакції на зумовлений плин подій [86, с.291].

Концепцію світорозуміння українців, формування їхньої психіки, державницької волі, філософії та педагогіки серця розвинув український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог Г.Сковорода. Він стверджував, що пізнання світу – це пізнання себе, а значить пізнання історії свого народу. За цих умов у молоді необхідно формувати таку рису характеру, як чистосердечність, робити те, для чого народжений, «жити по натурі», за велінням Божим, тобто по

„сродності“. Ця риса характеру розкривається в таких вищих моральних цінностях особи, як добродійність, незлобливість, лагідність, оптимізм, добродійність, оптимізм, бадьорість.

Вчений-філософ дає цінну пораду батькові, матері та педагогу – потурбуватися, щоб тисячі найтонших ниточок зв'язували особистість з Вітчизною. Мова йде про те, що називається пам'яттю серця. Із серця випливає все: і думка, і прагнення, і почуття. Вся моральність людини в цілому звертається на „серце“. Для філософа і письменника-гуманіста головним було не знання та творення нових цінностей, а пізнання істини як шлях до самопізнання і творення людини. Звідси і його вимога: „пізнай себе“, „поглянь у себе“ та ін. [71, с.495-496].

Аналіз історичних джерел свідчить, що провідне місце у розвитку теорії і практики національно-патріотичного виховання мають праці українського та російського педагога українського походження, засновника педагогічної науки та народної школи К. Ушинського. Він стверджував, «якщо немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ від серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними особливостями» [90, с.89].

Виділяючи головні аспекти національного, патріотичного та громадського виховання дітей, К.Ушинський вважав, що справжня любов до Батьківщини повинна поєднуватись із знанням її мови, мистецтв, кращих традицій і звичаїв народу. Провідною його ідеєю є народне виховання. Національний характер, національна душа, національний спосіб життя є ґрунтом, у якому корениться народність [89, с. 47].

Педагогічна мета, цілісна концепція виховання від родинно-родового до державного, від релігійно-філософського до практично життєвого знаходить своє відображення у філософії П. Юркевича, педагогіці І. Огієнка, О. Духновича, Т. Шевченка, І. Франка, історичній думці М. Грушевського, М. Костомарова, М. Максимовича, Д. Чижевського, Д. Яворницького та ін.

У національно-патріотичному вихованні важливим є звернення до народу, характеру і долі різних поколінь, верств населення, традицій України. З особливою тривогою підкреслював І. Франко ігнорування ідеї народності у вихованні українських дітей, вказуючи, що по кількохлітній науці наші вихованці мають виходити в життя з «защепленою в серці погордою до всього, що своє» [91, с. 42-43].

Концептуальні шляхи та засоби національно-патріотичного виховання закладено у педагогічних працях вченого, митрополита УАПЦ (від 1944), політичного, громадського і церковного діяча, історика церкви, педагога І.Огієнка. Спираючись на вироблену впродовж століть своєрідну культуру українців, що віддзеркалює багатовіковий досвід взаємин з іншими людьми, викладає своє розуміння значення культурно-історичних цінностей, їхнього впливу на процес виховання. Могутнім і впливовим чинником формування у молоді української ментальності, українського національного характеру, як підкреслював І. Огієнко, має стати вивчення української культури, «віковічної культури нашого народу, як нації», тієї культури, до якої народ ішов довгим шляхом [44, с. 4].

У вихованні патріотів України, на наше переконання, національно-патріотичне виховання ґрунтується на вітчизняній історії та національній культурі, а освітні заклади є культуротворчими інститутами, центрами творення органічного життя нації. Яскравим прикладом дійового патріотизму є козацька педагогіка, яка сформувала не одне покоління патріотів України.

Значну роль у створенні системи національного виховання внесли братські і січові школи, молодіжні організації «Сокіл», «Січ», «Пласт», результатом функціонування яких було формування людини з високим почуттям відповідальності перед своїм народом, здатної до здійснення ідеї державності. Серед наукових джерел, присвячених їх розвитку, важливе місце займають праці О. Вацеби, В. Пилата, Є. Приступи та ін. Їх матеріали дали можливість аргументовано аналізувати перебіг подій історичного зародження і розвитку позашкільного виховання в Україні [7, с. 188].

Дослідження джерел засвідчує, що в Україні склалась своя система національно-патріотичного виховання, котра, враховуючи національні риси і самобутність українського народу, є надійним гарантом його ефективності. В її основі лежать народна педагогіка, національна самобутність і колорит традицій, історичні засади. Як відзначено I Українським педагогічним конгресом, «національне виховання – це виховання для потреб нації» [11, с. 234]. Воно було визначене не тільки як засвоєння знань, а участь юних спортсменів у національному, культурному, господарському розвитку свого народу. Національне виховання, як багатоаспектне явище, охоплює мораль, виховання громадянина-патріота, релігійне, господарське та фізичне виховання, виховання сім'янина, виховання характеру і в своїй повноті творить націю.

Вся система освіти, яка утверджувалася в Україні у першій половині XX століття, була спрямована на денаціоналізацію українського народу і зниження культурного рівня українців. Життя вимагало значної роботи з виховання молоді в національному дусі. У цей час на українських землях з ініціативи прогресивної громадськості створювались будинки юнацтва, дитячі парки, театри, бібліотеки та запроваджувались нові форми позашкільної роботи з дітьми. Перші позашкільні заклади ставили своїм завданням зробити життя дітей цікавим на основі ігрового забарвлення за місцем їх проживання. Проте основна роль у національному вихованні відводилась школі, яка у виховній взаємодії з суспільно-громадськими організаціями мала забезпечувати гармонію індивідуального, суспільного і громадського виховання.

Вагомий внесок у теорію національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти внесла С.Русова. Вона стверджувала, що виховання буде успішним лише за умови, якщо воно буде народним. «Національне виховання виробляє у дитини не подвійну хитку моральність, а міцну цілісну особу. Воно стискає думку дитини у вузькому шовінізмі: навпаки, після правдивого національного виховання дитина звикає кохатися в народних скарбницях і шукатиме цих культурних скарбів і у других народів» [67, с. 60].

Це в повній мірі стосується і позашкільних закладів. Визнаючи віковічне значення школи, шкільної освіти для найкращого розвитку дітей, С. Русова зазначала, що «ми не можемо не бачити, що найкраща школа без позашкільної освіти та її допомоги не дає великих корисних результатів» [69, с. 99].

З розвитком прогресивних ідей національного виховання закріплюються перші успіхи у створенні позашкільних навчальних закладів і не втрачає актуальності проблема адаптації учнівської молоді до нових законів суспільного життя. На початку розвитку позашкільного руху позашкільні установи вели позашкільну виховну роботу з дітьми та підлітками і знаходились у віданні не тільки освіти, а культури, профспілок, спортивних товариств, різних організацій і відомств, на які покладалися великі завдання щодо адаптації їх до реального життя суспільства. Проте, розвиваючись через гурткову та клубну роботу, тимурівський рух і рух червоних слідопитів, зміст позашкільного виховання орієнтувався на зв'язок із життям, на вирішення проблем всебічного розвитку особистості, оборонно-спортивну роботу, підготовку до виробничої праці.

Особливо важливе значення для розвитку національно-патріотичного виховання мала діяльність громадського товариства «Рідна школа». Його представники С. Сірополко, В. Пачовський вважали, що з буття української нації, її історії визріла національна ідея, яка гуртувала не одні покоління на формування суверенітету України. Діяльність Товариства в цей час спрямовувалась на патріотичне виховання, підготовку «елітної частини української нації», що сприяло глибокому усвідомленню молоддю почуття національної належності до своєї родини, роду, етносу та виховання почуття гордості за національно-історичну долю своєї Батьківщини [40, с. 7-8].

Утвердженню української національної ідеї присвятив свої праці Д. Донцов. Він стверджував, що український народ зумів зберегти себе на землі завдяки вірності роду і національній ідеї, яка формувала справжніх патріотів, утверджувала українські цінності, що дихають силою, енергією, пафосом життя. Його позиція в національно-патріотичному вихованні полягає в тому, що кожен народ повинен бути перейнятий якоюсь вищою метою розвою своєї нації і

виховувати себе на володарів життя, на творців історії. Д. Донцов вказував, що „подібні завдання встають наново перед нами“ в умовах розбудови державності в Україні [22, с. 9].

У центрі практичної і теоретичної діяльності видатного українського педагога А. Макаренка стояли проблеми формування людини-патріота. Він переконливо стверджував, що у кожної людини потрібно виховувати патріотичне переконання, почуття обов'язку, честі, вміння бути ввічливим, суворим, добрим. А. Макаренко вказував, що «кожний виховний крок у нас повинен бути пронизаний патріотичним вихованням, і якщо це не так, то це виховання нікуди не годиться. Якщо мені говорять, що у мене все добре, але нема патріотичного виховання, то я повинен це розуміти так, що вся робота зовсім нічого не варта» [36, с. 135].

Патріотичне виховання А. Макаренка тісно пов'язував із виробленням у вихованців дисциплінованості, працездатності, чесності, політичної культури, почуття патріотизму. Кожен підліток, на його думку, повинен бути сміливим, мужнім, чесним, працьовитим патріотом. Все це доноситься і виховується у них через виховання колективу, програму людського характеру, участь у виробничій праці [36, с. 80].

Зокрема, А. Макаренко вважав, що дитячий виховний колектив є складовою частиною суспільства, і успіх його діяльності можливий тільки в тому випадку, коли підлітки „повсякденно виховуються в душі беззавітної любові до своєї Батьківщини, якщо вони не живуть відірвано, тільки в своєму колективі“.

Ідеї А. Макаренка актуальні для сучасної позашкільної освіти та виховання. Він стверджував, що майбутнє країни, її рух уперед залежить від виховання особистості, яка повинна не тільки знати про це майбутнє, не тільки говорити про нього й читати, але й всіма почуттями переживати рух країни уперед, її успіхи.

Цінним джерелом для розвитку сучасної теорії і практики національно-патріотичного виховання у позашкільних навчальних закладах є педагогічна спадщина В. Сухомлинського. Провідною ідеєю патріотичного виховання, на

його думку, є синівська вірність Вітчизні, землі, де ти народився і осмислив себе, народу. Він підкреслював, що справжнє народження громадянина, мислячої натхненної благодатними ідеями особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається тоді, коли дитина відчуває себе часткою народу і в ній, як сонячний промінь в краплі води, відображається багатовікова історія цього народу, його велич і слава.

Національно-патріотичне виховання включає в себе пізнання, розуміння людиною своєї Батьківщини, становлення в душі патріотичної серцевини. Його джерелом є піднесення суспільних інтересів над власними, гармонія особистого щастя і суспільного блага. Патріотичне виховання – це загартування душі і тіла, дотримання прийнятих у народі природних способів фізичного виховання. провідними компонентами виховання патріота, формування національно-культурного світу особистості, на думку В.Сухомлинського, є «розум – почуття – погляди – переконання – воля» [80, с. 283].

Основна перевага організації різних форм національно-патріотичного виховання полягає в розширенні безпосередньої діяльності та реальної можливості побачити результати своєї праці. В діяльності юних спортсменів має гармонійно поєднуватися праця навчальна і продуктивна. Учень, як стверджує В. Сухомлинський, із захопленням вчитиме уроки, вивчатиме основи наук, якщо вони осмислюються на широкому фоні позапрограмового матеріалу, який так вабить і хвилює, особливо в позашкільних навчальних закладах [80, с. 307].

Висновки українських педагогів про національне і патріотичне виховання мають особливе значення тому, що в середині минулого століття головним напрямом діяльності позашкільних дитячих закладів була участь у політичному житті країни. В цей час активно розробляються рекомендації з ідейної спрямованості позашкільної роботи. Поширення набули військово-патріотичні ігри та походи по місцях бойової і трудової слави народу, створюється ігрова символіка і атрибутика, з'являються політичні гуртки і лекторії, що давало змогу

ідейно і політично загартовувати юних спортсменів, готувати їх у військово-патріотичних змаганнях до захисту Батьківщини.

Вагомий внесок у теорію національно-патріотичного виховання внесла педагогічна спадщина Г. Ващенка, який на основі традицій вітчизняної і світової педагогічної практики розкрив виховний ідеал і накреслив проект національної освіти, яка б забезпечувала досягнення цього ідеалу. Створений ним виховний ідеал ґрунтується на тих цінностях, які витримали грізні випробування покоління українців, найбільше відповідають ментальності народу, головними серед яких є моральний закон творення Добра й боротьби зі Злом, визнання правди й побудова справедливого ладу. На його думку, це неможливо здійснити без мети, високого і благородного ідеалу. Для позашкільних навчальних закладів цінним є те, що в основу своїх поглядів на ідеал національно-патріотичного виховання Г. Ващенко поклав віру в закони Правди і ідеали Добра, намагання творити і відстоювати добро на землі, плекаючи свої кращі національні традиції [9, с. 101-139]. Зокрема, Г.Ващенко стверджує, що основне завдання молоді – це виховання міцної волі і характеру. Тому значне місце у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів відводиться прищепленню в них прагнення до найвищої мети об'єднання українського народу задля блага і щастя Батьківщини [8, с. 173].

Виховання патріотизму починається від стихійної любові через введення підлітка у світ рідної природи й культури, виховання поваги до людей, до свідомої любові через знайомство з історією, розуміння морально-етичних понять, практичну діяльність. Завдання служити Батьківщині – це усвідомлений кожним підлітком особистий обов'язок перед нею, постановка завдань перед собою в тому, що необхідно зробити для неї особисто. Любов до Батьківщини – це свідомість обов'язків перед нею, поєднана з палкою любов'ю до неї, до свого народу. Він вважав, що поставлені завдання можуть бути здійснені завдяки національно-патріотичному вихованню.

На думку Г. Ващенка, вихованням молоді має займатися сім'я, дошкільні заклади, школа, церква, громадські організації. Він пропонував, щоб у

незалежній Україні в структурі освіти була і позашкільна освіта. Відповідно до цього має бути побудована система української педагогіки.

Основне у патріотичному вихованні – це виховання любові до Батьківщини, розвиток почуття національної гордості, відданості ідеї суспільства, справі миру і демократії, готовності в будь-яку хвилину встати на захист держави. Виділялось військово-патріотичне виховання, яке було покликано забезпечити морально-політичну і практичну підготовку юних спортсменів до захисту Батьківщини. Зверталась увага на розвиток почуття дружби до всіх націй і народностей, братської солідарності з трудящими всіх країн. На їх думку, патріотизм – це невід’ємна якість світогляду творців суспільного ладу. Насамперед, це моральні принципи, які визначають поведінку людини, трудівників суспільства, їх ставлення до Батьківщини, а також до людей інших націй.

Водночас українські педагоги-дослідники В. Грицаєнко, Т. Костриця і А. Коновал, О. Коляда [30] та інші у своїх працях розкривають проблеми формування патріотичних переконань засобами історико-краєзнавчої та туристської роботи на уроках і у позашкільній виховній роботі. Принциповими підходами до виховання патріота було співвіднесення військово-патріотичного виховання із завданнями виховання, кожна із сторін якого спрямовувалась на формування громадянських рис, патріотичних якостей будівника і захисника суспільства.

Разом з тим, у період 70-80 років ХХ ст. в завдання патріотичного виховання входило формування непримиренності до всяких проявів націоналізму. Це було важливим стимулом розвитку теорії і практики національно-патріотичного виховання, яке повинно бути пройняте національним духом не з позицій ворожнечі до сусідів, а з позиції любові до рідного краю, збереження і розвитку національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва і ін. Характерним для української педагогічної думки було те, що виховуючи на національних засадах, необхідно забезпечити єдність

національного і загальнолюдського, вносити у суспільні відносини національну рівність, толерантність стосунків і пошану традицій.

Історичний шлях становлення теорії виховання, позашкільної освіти, ДЮСШ засвідчує, що їх розвиток визначався об'єктивними соціально-економічними потребами суспільства у підготовці підростаючих поколінь до життя. У кінці ХХ ст. відбувається реформування діяльності позашкільних навчальних закладів та дитячо-юнацьких закладів спортивного профілю.

Про актуальність проблеми національного і патріотичного виховання в Україні свідчить посилена увага до неї з боку сучасної вітчизняної психологічної і педагогічної наук. Нова доба розвитку України як суверенної держави ставить перед позашкільною освітою і вихованням проблему національно-патріотичного виховання молодого покоління. З огляду на історико-культурний досвід українського народу можливо стверджувати, що духовно багату процвітаючу державу збудують лише її палкі патріоти, об'єднані національною ідеєю – ідеєю незалежності та державності. Тому в сучасних умовах виникла гостра потреба надати вихованню національно-патріотичного забарвлення, глибоко осягнути і творчо відродити й утвердити у виховному процесі навчальних закладів, зокрема позашкільних, вітчизняні виховні традиції.

Заслуговують увагу думки А. Бойко [6], П. Ігнатенка, І. Коваленко [46], В. Кузя [50], В. Оржеховської [45], Ю. Руденка [65] про те, що виховувати справжніх синів і дочок свого народу, палких патріотів своєї держави, які були б віддані волелюбним заповітам дідів та прадідів і брали активну участь у розбудові незалежної України, слід цілеспрямовано, систематично, послідовно формувати в юних спортсменів історичну пам'ять, історичну свідомість, національний потенціал українців. Зміст цих провідних наукових понять є тією основою, на якій можна успішно виховувати глибоку і багатогранну особистість підлітка, патріота України і з урахуванням яких слід формулювати нові цілі національно-патріотичного виховання юних спортсменів у навчальних закладах даного типу.

У багатьох наукових працях обґрунтовано мету національного виховання етнічній основі. На думку Б. Ступарика, у «своїй найглибшій суті національне виховання – це виховання для потреб нації, це творення і безупинне досконалення її. Його мета зумовлена проблемами та особливостями етнічної належності» [75, с. 299].

Зважаючи на те, що доля наших дітей, а водночас і майбутнє України, вирішальною мірою залежить від того, які традиції ми їм передамо, визначальну роль у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів відіграє творче застосування ними етнопедагогіки. Український дослідник Є. Сявавко [84] висвітлює традиційні народні знання з виховання юних спортсменів і обґрунтовує доцільність їх практичного застосування в сучасній виховній практиці. Він переконливо вказує, що виховна система має силу тоді, коли її створив сам народ; процес виховання може обмежуватися лише тими правилами і приписами, які узгоджені з укладом життя народу; народно-педагогічна система має велику кількість засобів розвитку дитини від народження до повноліття, введення її в повноцінне суспільне життя.

Висвітлював традиційну етнопедагогіку відомий вчений-педагог М. Стельмахович. Вдавшись до комплексного дослідження української родинної педагогіки, автор представив українську національну систему виховання дітей, яка має відібрати саме ті компоненти, які відповідають українському духові, істотно впливають на сучасну і майбутню долю України. Зокрема, М. Стельмахович вказував, що «доля наших дітей, а водночас і майбутнє України, наше становище в старості вирішальною мірою залежить від того, як ми їх виховаємо» [74, с. 8].

Надзвичайно важливим чинником ефективного здійснення національно-патріотичного виховання є народознавство. Це невичерпне джерело формування у кожного підлітка глибоких якостей патріота своєї Батьківщини. Як зазначають Т. Дем'янюк [18], С. Павлюк та інші [87] визначальним в ньому є реалізація ідеї народності та формування на цій основі системи знань про культурно-історичний шлях розвитку українського народу і народів, які проживають на

території України, піднесення національно-культурної і патріотичної діяльності юних спортсменів.

Системоформуючим ядром зазначених складових, як вказує О. Сухомлинська, є цінності як «утворення, в основі яких лежать почуття людей», спрямовані на «ідеальне – те, до чого людина прагне. Цінності означають позитивну або негативну значущість будь-якого об'єкта, нормативний, оцінний бік явищ» [78, с. 33-34].

Отже, в основу національно-патріотичного виховання покладається національно-культурний розвиток юних спортсменів, їх прагнення до волі та процвітання Батьківщини, усвідомлене й добровільне прийняття національних цінностей, особистісний розвиток. Як стверджує І. Бех, «бути патріотом, любити Батьківщину означає не просто любити національний характер, а духовність цього національного характеру і характер його духу водночас. Для того щоб бути патріотом, любити батьківщину й мати змогу злитися з нею почуттям, волею та життям, необхідно відчутти духовне життя народу й творчо зміцнювати себе в силах і засобах цього останнього, тобто прийняти, наприклад, українську мову, українську історію, Українську державу, українську пісню, українське світосприймання тощо як свої власні». У такому процесі він вбачає «моральну задачу» як суб'єкт-суб'єктну взаємодію вихователя та вихованця [5, с. 12].

Відповідно до цього в сучасних умовах позашкільним навчальним закладам властива випереджувальна функція, а головною тенденцією розвитку національно-патріотичного виховання в них стає формування системи ціннісного ставлення особистості підлітка до оточуючого світу, до себе та гармонійного поєднання інтересів учасників позашкільного педагогічного процесу: «вихованця, який прагне вільного саморозвитку і збереження індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовані на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої в тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізаційному світі» [72, с. 10].

У національно-патріотичному вихованні провідне значення має патріотизм, активність підлітка, його бажання вдосконалити себе, прагнення зберігати і розвивати творчі традиції рідного народу, брати участь у суспільно корисній трудовій діяльності. Відповідно до цього сутність національно-патріотичного виховання у ДЮСШ полягає у вихованні в юних спортсменів переживань за долю нації, формуванні в них в патріотичних переконань, національного прагнення.

Як стверджує О. Вишневський, сучасне виховання зорієнтоване на розвиток в людині шести головних (універсальних) груп якостей: моральності, патріотизму, демократизму, родинності, характерності, природосвідомості, а національно-патріотичне виховання в ньому – це аспект, який «впливає з потреб національного життя і процесів державотворення» [11, с. 95].

Визначення поняття національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах позашкільного навчального закладу виходить із теоретико-методологічних його положень та змісту основних термінів.

У Законі України «Про позашкільну освіту» зазначено, що позашкільний навчальний заклад – це складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння і навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістового дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів, слухачів [60, с. 229-230]. Водночас у Законі України „Про фізичну культуру і спорт“ у статті 10, зазначається, що дитячо-юнацькі спортивні школи є позашкільними навчальними закладами спортивного профілю – закладами фізичної культури і спорту, які забезпечують розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту.

Поняття національного виховання в Українському педагогічному словнику С. Гончаренка подається як «історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших

форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь»; поняття виховання патріотичного – «як складова виховної діяльності школи», в якій «у процесі вивчення різних предметів в учнів формуються патріотичні погляди і переконання». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначення національного і патріотичного подає як таке, що «виражає національні і патріотичні стремління».

Тому, національно-патріотичне виховання – це насамперед вироблення в особистості підлітка потреби активно діяти для влаштування власного життя і розбудови держави, проявляти, оцінювати, аналізувати вчинки, людські якості, суспільно-політичні явища з точки зору патріотизму і національних цінностей.

Водночас, національно-патріотичне виховання юних спортсменів у даних навчальних закладах є одним із дієвих чинників, зміст, завдання і основні складові якого дають можливість формувати патріота освіченого, переконаного, відданого своїй Батьківщині і разом з тим – активного, вміючого жити і працювати в умовах демократизації, в обстановці зростаючої економічної і суспільної відповідальності за себе і за свою державу. Патріотичні переконання і національні потреби, яких набувають підлітки в позашкільних навчальних закладах, найвищою мірою сприяють розвитку активної особистості в подальшому житті.

Отже, теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, довідково-енциклопедичної літератури засвідчує, що національно-патріотичне виховання постійно перебуває в центрі уваги. Воно детермінується обставинами: зміною орієнтирів в умовах розбудови України як суверенної держави і побудови в ній демократичного суспільства; докорінною перебудовою національно-патріотичного виховання у позашкільних навчальних закладах, зокрема у ДЮСШ.

1.2. Організаційно-педагогічні засади національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах

Діяльність дитячо-юнацьких спортивних шкіл розглядається з часу їх створення як складова безперервної системи освіти, спрямованої на розвиток юної особистості, її соціалізацію, підготовку до активної професійної й суспільно-державної діяльності. ДЮСШ визначені як позашкільні навчальні заклади спортивного профілю, що забезпечують розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, створюють необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку та дозвілля дітей і молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортивного резерву для збірних команд України. Необхідно звернути увагу, що “великий” спорт є основою у формуванні державного патріотизму та допомагає у вихованні патріотизму під час виступу за свою країну.

Організаційно-змістовими засадами національно-патріотичного виховання юних спортсменів у навчальних закладах спортивного профілю слугують: нормативно-правові документи, у яких визначаються мета виховання і завдання діяльності таких закладів у освітньо-виховному просторі суспільства; сутність і особливості наповнення основної їх функції, що несе в собі систему знань про національну історію і вітчизняну культуру, національні і культурні цінності, якими в процесі творчої діяльності, світоглядних ідей і відповідної поведінки оволодіває підліток.

Основною метою національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ є формування свідомого патріота, здатного забезпечити поступ нації. Серед основних його завдань вагоме місце надається вихованню патріотизму, любові до рідної землі, родини, свого народу, до України; забезпеченню виховання патріота на основі національної єдності поколінь; формуванню почуття господаря, готового до участі у соціально-економічному розвитку суверенної держави. Національно-патріотичне виховання будується на

засвоєнні історико-культурного досвіду рідного народу, а його зміст «спрямовується на залучення дітей і молоді до національної культури і духовності, на формування у них національних світоглядних позицій, ідей і переконань на основі цінностей вітчизняної і світової культури» [24, с. 4].

Національно-патріотичне виховання впливає на підвищення національного життя як еволюційного процесу переходу від однієї системи цінностей до іншої, що передбачає докорінні зрушення в життєдіяльності народу України. Без пробудження таких «моральних феноменів, як совість, патріотизм, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в нашій країні».

У контексті нашого наукового пошуку важливим є те, що сукупність поглядів на мету, завдання, зміст національно-патріотичного виховання в сучасних умовах розбудови України поглиблює взаємодію виховних впливів у ДЮСШ на ціннісно-орієнтаційну діяльність юних спортсменів та поєднує у взаємозв'язку їх інтереси у вільному саморозвитку та потреби суспільства і життєву активність особистості, зацікавленість держави у формуванні свідомого патріота, здатного сприймати реалії життя і забезпечити прогресивний поступ нації.

У Національній програмі виховання дітей і учнівської молоді в Україні підкреслюється, що необхідно допомогти підлітку у становленні його як «патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатного виявляти національну гідність, знати свої обов'язки і права, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, поводитися компетентно, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізовуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури» [41, с. 7].

Патріотизм є вагомим фактором виховання у юних спортсменів почуття національної свідомості і гідності, формування справжнього патріота своєї держави, який творитиме її майбутнє. Для вирішення цих проблем важливим є

забезпечення виконання документів Кабінету Міністрів України: Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства; Заходів щодо захисту національних інтересів держави у сферах національного і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку [57, с. 34-35].

Цими законодавчо-нормативними документами визначено головні напрями державницької діяльності, спрямованої на розвиток духовності дітей і молоді, виховання в них патріотизму та поваги до духовної спадщини українського народу. Тільки свідомо переконана молода людина здатна виявляти патріотичні почуття любові, поваги, відданості власній країні, її народу на основі реального внеску у національне життя. Тому здійснення національно свідомого та патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ передбачає захист національних інтересів [61, с. 32].

Національне і патріотичне виховання визначено Національною доктриною розвитку освіти головними пріоритетами, органічною складовою освіти, основною метою якого є становлення патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури, формування потреби та уміння жити в громадянському суспільстві. За цих умов важливими є процеси розбудови національного життя в суверенній Україні. Тому для позашкільних навчальних закладів актуально спрямовувати свій потенціал для розвитку національно-патріотичної активності юних спортсменів.

Пріоритетності національно-патріотичному вихованню надає Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку системи освіти в Україні», яким визначено завдання щодо реалізації заходів «докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підрастаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до

виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України».

Отже, в сучасних умовах розвитку України метою національно-патріотичного виховання є формування свідомого патріота, здатного забезпечити прогресивний поступ нації.

Завдання національно-патріотичного виховання в позашкільному навчальному закладі зазначені в Законі України «Про позашкільну освіту», серед яких провідним є виховання у юних спортсменів поваги до Конституції України, прав і свобод людини, почуття власної гідності, відповідальності перед законами України за свої дії, виховання шанобливого ставлення до родини, повага до народних звичаїв, обрядів, традицій, національних цінностей українського народу [26, с. 31].

Все більшої вагомості у діяльності ДЮСШ набуває спрямування національно-патріотичного виховання на утвердження у юних спортсменів національних цінностей. Ми поділяємо думку О. Вишневського в тому, що до національних цінностей належать: українська ідея, що втілює в собі прагнення до державності та соборності, патріотизм і готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини; почуття національної самопошани і гідності; протидія антиукраїнській ідеології; історична пам'ять, єдність поколінь на основі віри в національну ідею; любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій; пошана до державних і національних символів, до Державного Гімну, Конституції України; підтримка демократично обраних владних чинників у відстоюванні незалежності України та прагнення побудувати справедливий державний устрій; орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави та розвиток народного господарства і економіки, науки і соціальної сфери; розвиток духовного життя українців [11, с. 209].

Їх прийняття та усвідомлення підлітками в умовах навчальних закладів спортивного профілю сприяє спрямуванню їх діяльності на вироблення потреб вирішення питань національного життя та розвитку прагнення до збереження вірності Батьківщині. Практичний досвід творчого внеску у національну

культуру, ідеологію, життя, який підлітки набувають у процесі національно-патріотичної діяльності, сприяє реальній їх підготовці до управління державою, захисту державних інтересів, прав і свобод людини, виховання ставлення до людини як найбільшої цінності, вироблення солідарності з власним народом, відкритості до інших культур, а також вихованню відповідного ставлення до держави та до себе.

Отже, національно-патріотичне виховання у ДЮСШ спрямовується на творче становлення особистості підлітка, задоволення його інтересів і потреб у різних галузях науки, техніки, культури, спорту та виробництва у вільний від навчання час, що створює передумови готовності до розбудови національного життя. Важливим в таких умовах є те, що в «усі часи становлення незалежної держави Україна виховання патріотизму і національної свідомості виявлялось в любові до свого народу, Батьківщини, в турботі про свій народ» [24, с. 4-6].

Реалізація мети, завдань національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ, за нашим висновком, базується на загальних психолого-педагогічних принципах дидактики і виховання. Зокрема:

- науковості – побудова процесу національно-патріотичного виховання в позашкільному навчальному закладі на об'єктивно-істинних знаннях, вивчення найбільш вагомих наукових досягнень у тій чи іншій галузі наукового пізнання, здобуття наукових знань, які створюють передумови для самовизначення юних спортсменів у відповідності з їх здібностями, інтересами, потребами;

- природовідповідності – врахування в роботі психолого-педагогічних, індивідуально-типологічних особливостей підлітка, багатогранної цілісної природи людини;

- культуровідповідності – органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурою, культурними традиціями, звичаями, обрядами, народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпеченні духовної єдності, наступності і спадковості поколінь;

- інтеграції в соціокультурне середовище – освоєння підлітками проблем духовності в контексті діалогу культур народів світу, місця України у цивілізованому світі;

- гуманізації – можливість поставити особистість підлітка в центр уваги позашкільного навчального закладу, забезпечити умови для його творчого розвитку та активності;

- демократизації - співробітництво, співтворчість педагога і вихованця, віру в його творчі сили, повагу до суверенітету особистості;

- інтегративності – єдність педагогічних вимог позашкільного навчального закладу, школи, сім'ї та суспільства;

- пріоритету проблемно-розвивальної і творчої діяльності – забезпечення розвитку інтелектуальної, емоційно-вольової та духовної сфер особистості;

- сенситивності – врахування найбільш сприятливих періодів розвитку особистості для сприймання певного навчального матеріалу;

- психологізації педагогічного процесу позашкільного навчального закладу - оволодіння кожним педагогом технологією діагностики і психодіагностики рівня національно-патріотичної вихованості особистості підлітка, корекції виховного процесу [16, с. 13].

Тому в сучасних умовах навчальні заклади даного типу стають центрами національно-патріотичного виховання юних спортсменів, освітньо-виховними інституціями формування патріотів.

Відтак, провідним і визначальним чинником оновлення суспільства є зміст освіти та виховання, на основі яких розгортається багатогранний процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів в позашкільних навчальних закладах. У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) визначено, що приведення змісту освіти у відповідність з сучасними потребами суспільства і особи відбувається на основі органічного зв'язку з «національною історією, культурою, традиціями», а позашкільне навчання і виховання спрямоване не тільки на забезпечення потреб особистості підлітка у творчій самореалізації, здобутті ним додаткових знань, умінь і навичок

за інтересами, а й підготовку його до активної професійної та громадської діяльності [19, с. 12].

Нормативно-правові та програмні документи з позашкільної освіти та виховання свідчать про те, що здійснення національно-патріотичного виховання у навчальному закладах спортивного профілю проходить через поглиблення знань, отриманих підлітками у загальноосвітніх навчальних закладах, інтеграцію освітніх галузей, доповнення навчальних програм національно-патріотичним змістом.

Передумовою формування національно свідомої та активно діяльної особистості підлітка є опора на його знання. Відповідно виховання патріота України базується на засвоєнні підлітками знань національно-патріотичного характеру, а також на регіональній спрямованості навчального матеріалу: вивченні історичного, екологічного краєзнавства, геральдики, місцевих діалектів, говорів, топонімів, символіки і ін. З огляду на це, у таких навчальних закладах зміст національно-патріотичного виховання виробляє у юних спортсменів систему знань про історико-культурний досвід, оволодіння якими забезпечить розвиток активно-творчої особистості, підготовку до суспільного життя і до професійної діяльності. Тому у зміст пізнавальної діяльності національно-патріотичного характеру має входити:

- виконання самостійно і за допомоги педагога робіт, пов'язаних з систематизацією знань про себе, свій народ, націю, свою Батьківщину;
- активно-творча діяльність національно-патріотичного змісту та утвердження традицій народу;
- набуття вмінь робити висновки-узагальнення, знаходити і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки у суспільних процесах становлення демократичної України та розбудові національного життя;
- засвоєння досвіду історико-культурного і національного розвитку українського народу.

Поряд з цим цілісну систему національно-патріотичного виховання у позашкільному навчальному закладі створюють концептуальні його положення.

Стратегічні засади розвитку змісту діяльності позашкільних навчальних закладів відображені в концепціях національного виховання, громадянського виховання особистості в умовах становлення української державності, виховання дітей та молоді в національній системі освіти та ін. [25, с. 15-16].

Оскільки позашкільна освіта не має державних стандартів, то основним способом відбору змісту діяльності позашкільних навчальних закладів є «інтерес дітей» [72, с. 46]. Тому залучення юних спортсменів до національної культури, формування світоглядних позицій і патріотизму – це перспективні засади національно-патріотичного виховання в сучасному позашкільному навчальному закладі.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що у виборі змісту національно-патріотичного виховання важливо, щоб освітньо-виховна практика даних навчальних закладів опиралася на прогресивні національні традиції та народно-культурну спадщину. Насправді невичерпний потенціал у вихованні юних спортсменів закладений у пам'ятках національної культури, національно-ціннісному досвіді українців, системі народних традицій. Національна культура втілює глибоку духовність, національну психологію, світогляд, світовідчуття. Тому через народну та професійну творчість, мистецькі зразки, національні звичаї і традиції «проходить ідея гармонії людини з навколишнім світом, любові до Батьківщини» [32, с. 6-8].

Важливе місце у змісті національно-патріотичного виховання займає виховання любові і пошани до державної символіки, ритуалів, атрибутів України. Державні символи – своєрідний паспорт, візитна картка нашої держави, офіційне представництво в світі та дієздатність і захищеність кожного жителя України. Державна символіка роз'яснює ідейну сутність української державності та сприяє вихованню почуття патріотизму, формуванню суспільно-громадської компетентності особистості в суспільстві та „належності до рідної землі, народу, до своєї Батьківщини-України“ [61, с. 3-4].

На основі глибокого осмислення підлітками процесів державотворення здійснюється відродження історичної пам'яті. В національно-патріотичній їх

діяльності відбувається усвідомлення себе як окремого народу з власною історією, політичними, економічними і культурними запитами, формується прагнення до збереження національного існування, свободи, незалежності, плекається вірність Україні, іде спонукання на працю для неї. «Тільки після розбудови та зміцнення держави будуть створені необхідні умови для розвитку людини, відродження національної культури, здійснення широких економічних реформ, входження України в європейське співтовариство рівною серед рівних держав» [38, с. 185].

Зміст національно-патріотичного виховання закладено у багатовікових культурно-історичних пам'ятках, фольклорі, художніх творах. Відповідно у педагогічному процесі позашкільного навчального закладу використовується практична діяльність нашого народу, який виплекав і опоетизував ідеал людини-хлібороба, селянина-трудівника, дбайливого господаря, козака-українця, борця за незалежність України. За таких умов для юних спортсменів необхідно осмислене сприйняття того, що у роки відродження в народній свідомості формується ідеал людини - патріота суверенної України, який традиційно втілює в собі такі притаманні українському характерові якості, як гостинність і доброзичливість, працьовитість і терплячість, пісенність і музичність, глибокий ліризм і веселу вдачу, правдолюбність і свободоловність, стійкість і незламність духу. Поряд з цим доцільно врахувати, що свідомий патріот є, насамперед, високоморальною вихованою людиною, тобто мужньою, хороброю, гідною, щирою, скромною, чесною, правдивою, працьовитою, підприємливою та ін. Ці якості й чесноти зосереджені в народному досвіді, традиціях і звичаях, християнських заповідях, у народній філософії.

Необхідно, щоб діяльність таких навчальних закладів спрямовувалась на засвоєння підлітками та передачу майбутнім поколінням цінностей, якими залишаються любов до рідної землі, отчого краю, де виріс, пошана до батька і матері, свого родоводу, відчуття належності до свого народу, прагнення пізнати, відстояти його духовні і культурні надбання та передати їх у спадок своїм дітям, наступним поколінням. Загалом природні почуття людини кожної

національності, що живлять її патріотизм, і цей патріотизм, як приналежність до свого родоводу, вже закодований в дитині з утробного періоду й пізніше, з народженням, передається їй з молоком матері та починає розвиватись під впливом родинного та навколишнього середовища [18, с. 4].

За нашим висновком, одним із головних чинників у вихованні патріота в умовах позашкільного навчального закладу є виховання юних спортсменів на прикладах життя і діяльності національних героїв. Воно сприяє розвитку в них бойового морально-психологічного духу, спонукає їх до фізичного вдосконалення, виробляє глибоке розуміння громадянського обов'язку захищати Батьківщину. Використання історико-педагогічної, мемуарно-художньої літератури про героїзм українського народу, наповнення змісту навчального матеріалу українознавчою тематикою сприяють формуванню мужності, національного прагнення та патріотичних почуттів.

Сьогодні у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів в умовах ДЮСШ підвищується увага до подій в зоні АТО, козацько-лицарських традицій, а також різних форм громадсько-патріотичного та спортивно-гімнастичного руху на традиціях української національної фізичної культури. Поряд з фізичним загартуванням козака включалось національно-патріотичне його виховання. Ідеал козака – виразника інтересів народу, що прагне до волі, національної незалежності, справедливості, в сучасних суспільно-історичних умовах знову набирає поширення в творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів і громадському підлітковому русі [56, с. 5].

У контексті останнього практична діяльність позашкільних навчальних закладів спрямовується на глибоке пізнання ідеалів рідного народу. За цих умов враховується, що аналіз внутрішнього світу ідеальних героїв, відображених у фольклорі, літературних творах, реальних історичних осіб, національних героїв, показує, що вони багато в чому подібні, близькі, втілюють в собі українську національну ідею, відбивають історичну еволюцію культури рідного народу аж до наших днів [65, с. 15].

На нашу думку, необхідно орієнтувати юних спортсменів не тільки на безмежну любов до Вітчизни, глибоку любов до матері, батька, рідних, повагу до старших, а й сердечну чуйність до трудової людини, дієву готовність подати їй допомогу в біді, пошану до праці, старанність в роботі, трудову майстерність й кмітливість, дбайливе ставлення до природи, її багатств, формування національно-патріотичних почуттів у повсякденній дійсності та поведінці. З другого боку, позашкільним навчальним закладам спортивного профілю необхідно враховувати те, що народна виховна практика найкраще засвоюється в процесі безпосереднього включення підлітка в працю, побут. Тому підлітки мають залучатися до праці в різних творчих кооперативах, молодіжних творчих об'єднаннях, організаціях, трудових акціях і ін. Завдяки цьому організована трудова діяльність сприяє патріотичному загартуванню юних спортсменів, підвищенню їх загальної працездатності, вихованню свідомої дисципліни, розвитку творчих здібностей, формуванню почуття обов'язку й відповідальності, ініціативи, працьовитості, підприємливості і ін.

Тому, враховуючи те, що формування національно і патріотично вихованої особистості підлітка здійснюється шляхом широкого відображення національних елементів у його виховній діяльності, нормативний характер національно-патріотичного виховання в умовах навчального закладу спортивного типу повинен посилювати уяву, гордість, знання про кращі надбання національної культури, особливо таких її елементів, як мова, традиції, етика, мораль. Без засвоєння цих основ не може бути повноцінного розвитку національної культури підлітка тому, що діяльність людини завжди була культурно обумовлена і має культурний смисл.

У змісті національно-патріотичної діяльності юних спортсменів враховується те, що мова – це генетичний код нації, який поєднує минуле з сучасним, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності [28, с. 76]. Відповідно спрямування побудови змісту виховання передбачає знання рідної мови і літератури, культурно-історичного розвитку свого народу, його традицій, звичаїв, міфології, фольклору, мистецтва, народних поглядів і переконань,

загальноприйнятих норм поведінки, національних ідеалів. Така діяльність складає пошук кращих зразків національної культури, культури діяльності, формує на цій основі власні життєві цінності, норми і закони суспільно-громадського життя та забезпечує активну позицію особистості підлітка, розвиток його творчих здібностей, самоствердження у сфері народної моралі і національної етики.

Отже, слід наголосити, що національно-патріотичну діяльність необхідно здійснювати у всіх типах позашкільних навчальних закладі на основі формування національно-патріотичної вихованості юних спортсменів засобами, які забезпечують всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його культури і традицій, виховання патріота, здатного до самостійного мислення, вибору діяльності, спрямованої на процвітання України. На основі дослідження проблеми можна схематично зобразити складові змісту національно-патріотичного виховання юних спортсменів (рис. 1.1).

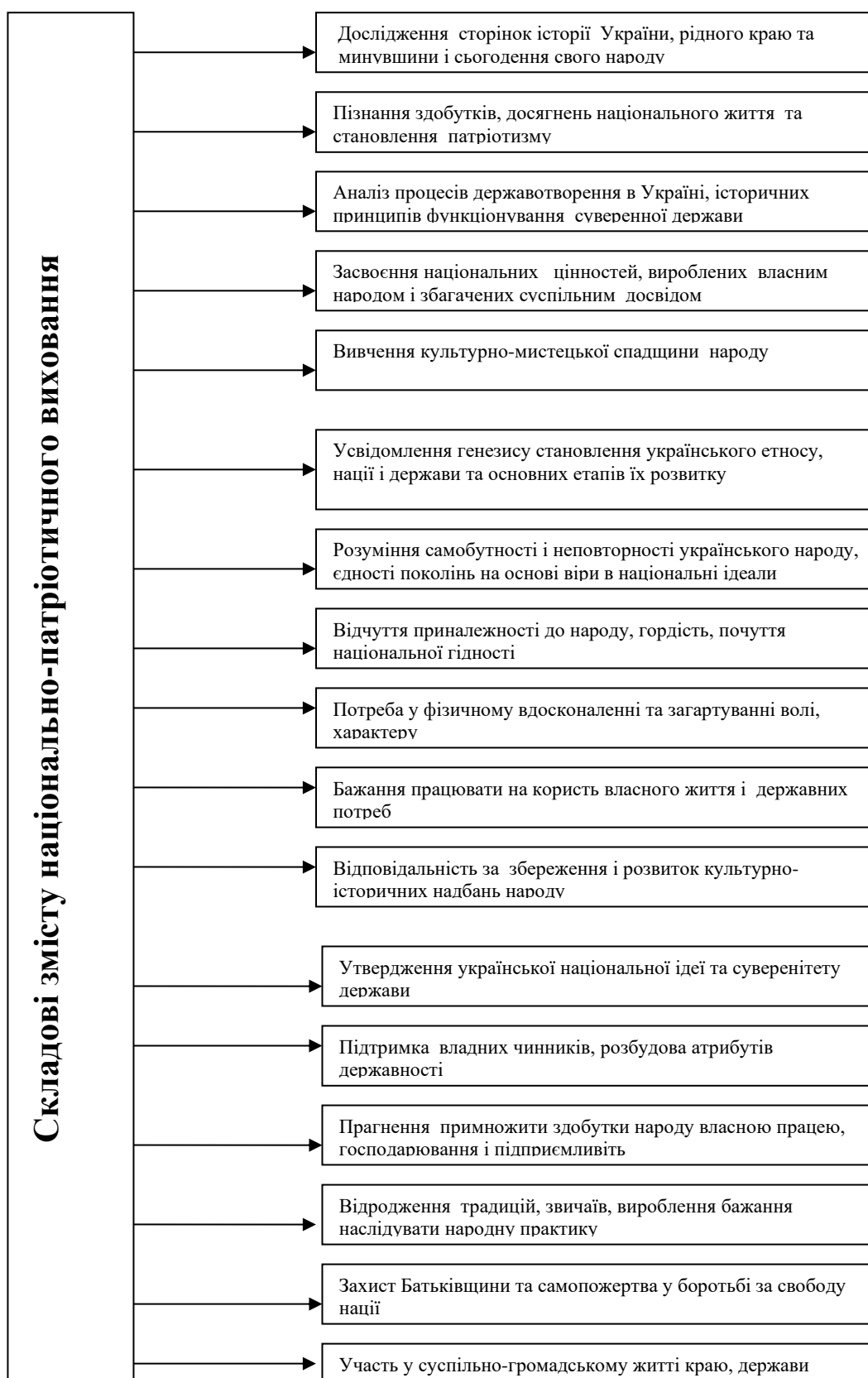

Рис.1.1. Структурна схема складових змісту національно-патріотичного виховання юних спортсменів

Отже, в основі відбору змісту виховання у навчальних закладах даного типу покладено мету національно-патріотичного виховання, що передбачає формування соціально-активного патріота демократичного суспільства, що у своїй практичній діяльності керується національно-культурними цінностями. Засобом досягнення його мети є засвоєння підлітками базових основ національної культури та вітчизняної історії, що дає можливість формувати індивідуальний стиль життя, виховувати ціннісне ставлення до держави і суспільства, до праці і до людей праці, до себе і свого способу життя.

Теоретичні засади виховання і практична діяльність навчальних закладів спортивного профілю, на нашу думку, дають змогу суттєво конкретизувати концептуальні положення національно-патріотичного виховання, які складають основу створення таких методів і засобів, зміст яких насичується соціально та особистісно значущими для підлітка знаннями, забезпечувати ефективне формування в нього життєво важливих умінь і навичок та національно-патріотичної вихованості.

При цьому визначальною ознакою національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ є врахування вікових, психофізичних та індивідуальних особливостей юних спортсменів. Саме в підлітковий період набувають цілеспрямованості та глибини інтереси юних спортсменів, вони вдаються до перших спроб планувати майбутнє, проявляють самостійність встановлювати життєву мету, активно визначають ідеали, яким варто слідувати

Отже, для вдосконалення процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів необхідно:

- визначення напрямів позашкільної освіти за змістом національно-патріотичної діяльності з врахуванням особливостей підліткового віку;
- розширення видів активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів для повного задоволення їх інтересів і потреб;
- звернення до особистих якостей юних спортсменів, загартування в них творчої і суспільно-громадської активності;

- створення максимальних умов для освоєння підлітками національних і культурних цінностей, виховання в них поваги до історії і культури свого народу та інших народів;

- створення необхідних умов у ДЮСШ для підвищення національно-патріотичної вихованості юних спортсменів.

Конкретизація організаційно-змістових засад національно-патріотичного виховання розглядається нами як комплекс взаємопов'язаних вимог щодо нормативно-правового та структурно-функціонального забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів, як необхідна передумова інтеграції роз'єднаних національно-патріотичних знань юних спортсменів в єдиній системі виховного процесу в ньому. Таким чином, все це має знайти своє відображення в конструюванні нового змісту, форм, методів, засобів, прийомів і технологій національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах позашкільних навчальних закладів, а також корекції національно-патріотичної діяльності юних спортсменів.

1.3. Практика національно-патріотичного виховання юних спортсменів у закладів спортивного профілю

ДЮСШ визначені як позашкільні навчальні заклади спортивного профілю, що забезпечують розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, створюють необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку та дозвілля дітей і молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортивного резерву для збірних команд України.

Станом на 16 січня 2020 року в Полтавській області функціонує 23 дитячо-юнацьких спортивних шкіл. У них культивується 28 видів спорту (21 олімпійський та 7 неолімпійських), в яких займається близько 1000 вихованців. Сімнадцять спортивних шкіл системи освіти мають власні спортивні споруди а

також спортивні споруди інших комунальних установ та частково приватної власності.

Досліджуючи процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких закладах спортивного профілю України проаналізовано національно-патріотичну діяльність юних спортсменів. При цьому з'ясовано, що готовність педагогів до національно-патріотичного виховання є однією з важливої складових їхньої професійної культури та педагогічної діяльності у ДЮСШ. Нові та випробувані підходи до актуальної нині проблеми виховання громадянина-патріота, його активної громадянської позиції висвітлюються та розглядаються як пріоритетні в наступних державних нормативних документах: Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про загальну середню освіту»; Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Державна національна програма «Діти України»; Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; «Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді»; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Міністерство освіти і науки України; Методичні рекомендації з організації патріотичного виховання дітей та учнівської молодіта.

У ході дослідження, встановлено, що практичне національно-патріотичне виховання у вітчизняних ДЮСШ проходить у вигляді проведення конкретних патріотичних заходів у різноманітних формах, тематичних лекцій, бесід, обміну напрацюваннями, практичного досвіду в обраному напрямку та інших виховних заходах. Виховання дітей та учнівської молоді відбувається на основі української державності та поваги до законів України, Конституції України і державної символіки. Ключове питання національно-патріотичного виховання – спілкування в навчальних закладах спортивного профілю державною мовою, формування мовної культури, удосконалення її володінням та вживанням української мови як духовного коду нації, турбота про піднесення її престижу.

Українські державні символи у вигляді прапора, герба, співу українського гімну й інших патріотичних пісень та національні кольори широко використовуються в ДЮСШ з метою національно-патріотичного виховання підростаючого покоління. Символічна державна тріада (герб, прапор, гімн) впливає на поведінку дітей та учнівської молоді, синтезуючи відповідні емоційні стани, що позитивно впливають на переосмислення сутності патріотизму, знання про державну символіку та її історію.

Масові заходи національно-патріотичного виховання залучають дітей та учнівську молодь до громадянської самореалізації в різноманітних проектах: шоу-програмах, благодійних марафонах, спортивних змаганнях, волонтерській роботі тощо. Особливостями запроваджених заходів є їх практична спрямованість, не регламентованість діяльності, прилучення до української історії, орієнтація на допомогу потерпілим.

Починаючи з початку XXI ст. у всіх загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах спортивного профілю України піднімається і опускається Державний прапор до початку занять і після їх закінчення. Мелодія Державного Гімну звучить під час проведення урочистих заходів, спортивних свят, Першого і Останнього дзвоників, вручення документів про освіту, посвідчень, нагород та відзнак.

Важливими моральними цінностями, які визначають патріотичну поведінку особистості в даних закладах, є совість, чесність, правдивість, свобода, рівність, справедливість, повага, толерантність, гідність, працелюбність, відповідальність та інші. Сформованість цих моральних норм полегшує сприймання вихованцями правових норм. При цьому моральність особистості виховує і стимулює патріотичну поведінку, застерігає від правопорушень і при цьому враховуються інтереси дітей в комплексі зі змінами, які відбуваються у суспільстві.

Предметами уваги патріотичного виховання на різних рівнях є «національна ідея, національна культура, рідна мова, історія народу і держави, самовизначення, самоідентифікація, категорії Батьківщини (мала і велика

Батьківщина), лідери та герої народу, нації, держави, рідний край, місто, село, рідні мати, батько». Патріотичне виховання використовує такі засоби: рідну мову, родовід, рідну історію, краєзнавство, природу рідного краю, народну міфологію, фольклор, національне мистецтво, народний календар, національну символіку, народні прикмети і вірування, виховні традиції, національні традиції, звичаї та обряди [11, с. 144].

Принцип національної свідомості й українського патріотизму вимагає утвердження в учнів громадянських почуттів, української національної гордості й людської гідності громадянина України, державницької ідеї, вболівання за долю самостійної Української держави, готовності стати на захист незалежності України, виявляти пошанне ставлення до українських державних символів – тризуба, синьо-жовтого прапора, гімну України.

Національно-патріотичне виховання в ДЮСШ передбачає, що якості дійсного патріота формуються гармонійно за такими напрямками:

1. Історико-патріотичне виховання – має на меті знання історичного минулого України:

- збереження та слідування трудовим, культурним, духовним традиціям українського народу, виховання на цій основі гордості за свою країну та її історичні надбання;

- усвідомлення пам'ятних подій, знання пам'ятних місць, видатних громадських і політичних діячів та їхніх справ;

- відзначення пам'ятних дат у житті рідних сіл і міст (заснування, оборона від ворогів, культурний та політичний розвиток); походи та екскурсії по пам'ятних історичних місцях.

2. Героїко-патріотичне виховання має на меті формування готовності до подвигу в ім'я Батьківщини, у тому числі – до самопожертви заради життя наступних поколінь:

- усвідомлення витоків героїчного - любов до Батьківщини, її народу; особиста відповідальність за їхню долю;

- знання пам'ятних місць визвольних боїв, походи та екскурсії по них;

- розуміння сутності подвигу: зробити саме те, що потрібне для Вітчизни у важкий час; знання історичних особистостей, національних героїв);

- Книга Пам'яті, Книга Скорботи – справжні Хрестоматії Подвигу українського народу у боротьбі за свою незалежність.

3. Фізичне виховання має на меті формування здоров'я нації:

- залучення громадян до регулярних занять фізичною культурою і спортом;
- спрямування фізичного виховання на підготовку молоді до праці та захисту Вітчизни;

- розвиток громадського спортивного руху.

4. Військово-патріотичне виховання має на меті:

- формування патріотичних почуттів відповідно до вимог Конституції України та Законів України про захист Батьківщини та готовності до служби у Збройних Силах України;

- прагнення до оволодіння військовими знаннями, відповідного рівня фізичної підготовки та загартованості в інтересах захисту Вітчизни;

- підвищення престижу військової служби, військова професійна орієнтація молоді;

- формування і розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту Української держави у Збройних Силах України та інших військових формуваннях;

- формування здібностей до аналізу зовнішньої та внутрішньополітичної обстановки, вміння на цій основі самостійно адекватно оцінювати події, що відбуваються в державі та світі, свою роль та місце в цих подіях [10, с. 9-10].

Щорічно в ДЮСШ проводяться фестивалі-конкурси повстанської пісні та поезії та фізкультурно-патріотичний фестиваль «Нащадки козацької слави». На виконання розділу «Формування здорового способу життя молоді» щорічно відділом у справі сім'ї, молоді та спорту, освіти райдержадміністрації, районним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, районним територіальним медичним об'єднанням, районною санепідемстанцією в районі проводяться декади «Обери життя» до

Всесвітнього Дня боротьби з наркоманією та «Життя без СНІДу» до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом.

Значна робота проводиться у ДЮСШ у День захисника України – свято, що відзначається в Україні 14 жовтня у день святої Покрови Пресвятої Богородиці водночас з Днем Українського козацтва з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв українського народу, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві. Майже кожного року в спортивній залі ДЮСШ №1 проходять змагання міського туру фізкультурно-патріотичного фестивалю школярів «Козацький гарт», який має на меті формування здорового способу життя, підвищення соціальної активності і зміцнення здоров'я учнівської молоді, поліпшення національно-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Одночасно у м. Полтава проходять Кубки області з пауерліфтингу. Вихованці і тренери ДЮСШ, відділ освіти приймали участь у національно-патріотичній акції «Паростки гідності» змагання на Кубок Небесної сотні.

Керівництво адміністрації ДЮСШ, педагоги-тренерів і вихованці підготували та провели проекти національно-патріотичного спрямування: «Ми – за здоровий спосіб життя», «Добро починається з тебе», «Слава козацька не вмере, не загине...». Все це сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими навичками, формуванню у них прагнення до відповідальної патріотичної поведінки, моральних та духовних якостей, світогляду справжнього громадянина України.

Відповідно до виконання обласної «Програми розвитку фізичної культури і спорту на 2017-2021 роки» у спорткомплексі Шепетівської районної ДЮСШ «Колос» на Полтавщині щорічно проводяться різноманітні спортивно-оздоровчі заходи та спартакиади серед різних верств сільського населення. Загалом проведено 25 змагань районного рівня з футболу, міні-футболу, шахів, шашок, волейболу, пауерліфтингу. Вихованці ДЮСШ приймають також участь у змаганнях з військово-прикладних видів спорту; військово-спортивні ігри

знайомлять учнів із життям і бойовими традиціями Збройних Сил України, військовими статутами. Усе це формує у юних спортсменів усвідомлення того, що їх в житті завжди є місце подвигу.

Спостерігається, що у ДЮСШ створюються передумови для національно-патріотичної діяльності юних спортсменів, спрямованої на розвиток ініціативи, самостійності, творчості, потреби бути організатором національно-патріотичної діяльності ровесників та українознавчої роботи у своєму колективі. Саме в такій діяльності ми вбачаємо форму втілення і засіб передачі підліткам національного досвіду, виховання в них почуття самоповаги і любові до своєї Батьківщини, до свого народу.

Аналіз здобутих результатів спонукав нас виявити ставлення юних спортсменів до національних свят. Розподіл оцінки юних спортсменів подаємо в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Оцінка підлітками вражень про проведення занять з туристично-краєзнавчої тематики у навчальних закладах спортивного профілю (у %)

Чи задоволений ти проведенням педагогами занять з туристично-краєзнавчої тематики	Експериментальні групи (95 респонденти)	Контрольні групи (97 респонденти)
Дуже задоволений	12,5	10,4
Задоволений	24,8	18,6
Не знаю	42,7	41,2
Незадоволений	14,4	20,4
Дуже незадоволений	5,6	9,4

Аналіз здобутих результатів дав змогу зробити висновок про те, що для 42,7% юних спортсменів експериментальних груп і 41,2% контрольних груп, що заняття які пов'язані з туристично-краєзнавчої тематикою проходять нецікаво тому, що вони не змогли їх оцінити. Порівнюючи та аналізуючи опитування і проведення анкетування в секціях ДЮСШ, ми зрозуміли, що теми для занять вибираються неактуальні, часто нагадують уже відомий матеріал.

Педагоги ДЮСШ не переорієнтовують характер даної тематики на поширення знань юних спортсменів про туристично-краєзнавчу роботу в більш широкому розумінні на основі історії, культури України. Було встановлено, що провідне місце у вихованців займають мотиви, пов'язані з самовизначенням і підготовкою до життя, у них більше проявляється нахил до домашніх завдань з фізичної культури, практичного оволодіння вмінням і навичок до самостійних занять, навчанню рухових дій, розвитку фізичних якостей, методи фізичного виховання.

Щоб побачити і передати те, як оригінально, своєрідно склав свою історико-культурну спадщину український народ, педагоги залучають юних спортсменів до діяльності в краєзнавчих загонах, фольклорних колективах, які діють в навчальних закладах спортивного профілю. Про потребу вдосконалення пошукової діяльності юних спортсменів свідчать результати опитування „Яким шляхом, на твою думку, можливо підвищити національно-патріотичну активність?“. Дані опитування наведені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Результати виявлення шляхів підвищення національно-патріотичної активності юних спортсменів в ДЮСШ

Яким шляхом, на твою думку, можливо підвищити національно-патріотичну активність ровесників?	Експериментальні групи		Контрольні групи	
	Кількість	%	Кількість	%
Заняття в гуртках народознавства	14	14,7	13	13,4
Відвідування школи	16	16,8	16	16,4
Участь у патріотичних святах, акціях	24	25,3	28	28,8
Створення національних проектів	7	7,3	6	6,2
Проведення туристично-краєзнавчої роботи	18	18,9	17	17,5
Виконання громадських доручень	9	9,5	9	9,3
Не знаю	7	7,4	8	8,2
Разом	95	100	97	100

Дані засвідчили, що основними шляхами національно-патріотичного виховання у ДЮСШ є участь у патріотичних святах, акціях. Тому під час

організації дослідження національно-патріотичної вихованості юних спортсменів педагогам рекомендувалось на початку експерименту збагачувати форми, методи і засоби активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів новими знаннями, ідеями, технологіями, виокремлення суттєвих факторів, які впливають на педагогічний процес та розширення суспільно-громадської практики в мікрорайоні позашкільного навчального закладу.

Не менш важливим підлітки визначили проведення туристично-краєзнавчої роботи. Такі результати опитування спонукають педагогів та тренерів розширювати у юних спортсменів суспільно-гуманітарні знання, визначати роль і взаємозв'язок різних форм та видів діяльності юних спортсменів національно-патріотичного спрямування.

Дані про те, що 7,4% та 8,2% юних спортсменів експериментальних і контрольних груп не знають, яким шляхом активізувати національно-патріотичну діяльність, зобов'язують педагогів до здійснення інноваційної діяльності, оновлення змісту роботи гуртків, секцій, творчих об'єднань національно-патріотичного спрямування, посилення їх освітньо-виховної функції, вдосконалення структури навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі та спрямування процесу національно-патріотичної виховання на формування у юних спортсменів життєвої активності.

Щоб визначити доцільність змісту процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів у позашкільному навчальному закладі, а також виявити рівень сформованості патріотизму, ми вивчали в експериментальних і контрольних групах позашкільних навчальних закладів рівень розвитку патріотичних та національних рис особистості підлітка методом опитування, бесід і анкетування вихованців. Підлітки відповідали на запитання про розуміння понять „народ“, „нація“, „державна“, „суспільство“; знання звичаїв українського народу, дотримання цих традицій; обізнаність про рід, родину, рідний край, Батьківщину, про покоління роду, родинні традиції; риси характеру,

властиві українцям, які з них позитивні, які негативні; наявність бажання мати іншу національність, життя в іншій країні, знання про діаспору; подорожування по старовинних місцях України; оцінку утвердженню незалежності в Україні; поняття про державну і національну символіку та атрибутику, бачення і хвилювання про майбутнє України, бажання розбудувати власне і національне життя; бачення свого патріотизму і ін.

В аналізі результатів опитування ми врахували, що всі опитувані підлітки за походженням українці, але не всі вони чітко та ясно розуміють поняття „народ“, „нація“. Лише 30,8% юних спортсменів пов'язують ці поняття з територією, де проживають, спільною мовою, культурою, звичаями, усвідомлюють етнічні ознаки народу і нації.

У 55,9% респондентів народ – це „маса людей“, „людей, що працюють“, „усіх людей“. 60,2% - не розрізняють поняття держава і суспільство. Зовсім не могли відповісти на питання або ж відповіли неправильно 5,5% юних спортсменів. Відповіді засвідчили, що уявлення юних спортсменів про рідний край, Батьківщину в основному правильні (50,6%).

Переважна більшість місцевих сімей і сьогодні дотримуються основних родинних традицій, обрядів, оберігають їх (57,2%). Можуть розповісти хоча б одну легенду або переказ про рідний край 35,4%, орієнтуються в сторінках історії України 40,7%, але не підтверджують розповіді історичними постатями, прикладами про громадських і державних діячів сучасності.

Результати опитування показали, що у 38,6 % респондентів виникає проблема з визначенням правильного тексту державного Гімну. Не проявляють інтерес до становлення державності в Україні 55,4% юних спортсменів. Характерно те, що підлітки дуже яскраво бачать негативні риси українців, серед яких називають незгуртованість, байдужість до проблем інших людей, переживання лише за себе, надмірну довірливість, нерішучість. Серед позитивних рис виділяють доброту, гостинність, волелюбність, впертість, справедливість, гордість, патріотизм, витривалість (65,3%).

Всі опитувані підлітки проявляють почуття гордості за те, що Україна стала незалежною державою (90,4%). За майбутнє України підлітки хвилюються тому, що проживають на її території, а особливого почуття до рідної землі в них не сформовано (75,2%).

У майбутньому підлітки уявляють Україну „процвітаючою“, „багатою країною“, „мирною“, „могутньою“, „квітучою“, „незалежною розвинутою державою“ (60,5%). Майже 90,2% респондентів переконані, що через декілька років Україна вийде з економічної кризи, але для цього „необхідно багато і плідно працювати“, „бути господарями своєї землі“, „палкими патріотами“, „стійким громадянами“.

Показово те, що хоч опитувані підлітки не зовсім розуміють поняття „патріотизм“, та 55,8% з них вважають себе патріотами України. Але лише 28,6% відповіли, що для блага рідної країни намагаються добре вчитися, щоб потім опанувати відповідною професією і бути не на словах, а на ділі корисним Україні, цим сприяти її розвитку і процвітання.

Зважаючи на те, що повноцінне національно-державне самовизначення юних спортсменів забезпечується національно-патріотичним вихованням на основі національних цінностей, ми визначали в ході експерименту 11 видів національних цінностей і за ступенем значущості для опитуваних юних спортсменів склали рейтингову шкалу національних цінностей вихованців, яку розмістили у табл. 1.3. Нами виявлено ступінь переваги у національних цінностях ставлення юних спортсменів до рідної мови, утвердження звичаїв і традицій народу, що характерне для Полтавщини.

Зниження ступеня переваги таких ціннісних орієнтацій, як державна незалежність, національна ідея, розвиток духовно-культурного життя українців свідчить, що педагоги недостатньо приділяють увагу формуванню національних цінностей в юних спортсменів, ефективному здійсненню національно-патріотичного виховання в даних закладах, створенню структур і творчих об'єднань патріотичного спрямування, активним формам роботи та видам

національно-культурної діяльності, які б відповідали сучасним вимогам розвитку національного життя.

Таблиця 1.3

**Рейтингова шкала національних цінностей юних спортсменів
(192 респонденти)**

Види національних цінностей	Рангове місце
Любов до рідної мови	1
Утвердження звичаїв і традицій народу	2
Пошана до державної і національної символіки	3
Історична пам'ять	4
Патріотизм	5
Державна незалежність	6
Розбудова народного господарства	7
Національна ідея	8
Національна гідність	9
Духовність українців	10
Участь у державотворчих процесах	11

Як свідчать результати опитування, у 62,4% вихованці ДЮСШ протягом багатьох років у число безперечних лідерів визначили – цінності сім'ї, родини, мудрості, розуму, щастя; у групах вивчення іноземної мови першість посідають такі цінності, як комфорт, споживання, можливість одержати освіту і виїхати за кордон і т. ін.

Оцінюючи сутність такого співвідношення, нами проведено анкетування на виявлення рівня національно-патріотичної вихованості юних спортсменів, здатності їх до волевиявлення у розбудові власного життя і життя держави. Підліткам пропонувалося дати відповідь на 15 запитань національно-патріотичного змісту в контексті виявлення ціннісного ставлення до світу та самого себе (Чи впевнені Ви у своїх силах? Що таке саморозвиток особистості? Як Ви розумієте вислів “квоість духу”? Чи вірите Ви у свої сили у здійсненні життєвих планів? Чи визнаєте Ви працю на користь народу? Чи Ви усвідомлюєте

спільність власної долі з долею Батьківщини? Що вкладаєте Ви в осмислення відповідальності за націю? і ін.).

Найважливішим його підсумком стало те, що опитувані підлітки замислювались над вихованням характеру, який необхідний їм для вироблення здатності завоювати життєвий простір, реалізувати життєві плани, досягати поставлених цілей. Такі результати спрямовують діяльність педагогів-тренерів на виховання у юних спортсменів волі ставити державне, громадське, колективне вище за свої індивідуальні інтереси і здатності розпоряджатися своїми життєвими можливостями.

Результати дослідження засвідчують, що такий стан національно-патріотичного виховання є наслідком недостатньої суспільно-громадської їх активності, небажанням бути учасниками гуртків, клубів та різних форм і видах національно-патріотичної діяльності. Це пояснюється тим, що формування активності дітей в ДЮСШ гальмується обмеженим змістом та невисоким рівнем організації національно-патріотичного виховання, відсутністю системного українознавчого, мовознавчого, культурологічного, особистісного підходу.

Таким чином, дослідження стану національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ показало, що підвищення його ефективності можливе за умов визначення та перевірки характеристики національно-патріотичної вихованості юних спортсменів на основі визначених критеріїв і побудови нової освітньої системи навчальних закладів спортивного профілю, розширення можливостей вибору кожним вихованцем суспільно значущих для нього видів активно-творчої діяльності, задоволення його бажань та інтересів, що веде до його патріотичного загартування і національного утвердження.

Висновки до першого розділу

Теоретико-методологічні основи національно-патріотичного виховання формувалися на національних виховних традиціях багатьох поколінь і є

джерелом українського національного відродження. Важливим внеском наукових пошуків у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів ДЮСШ є виховний досвід і мудрість багатовікових поколінь народу, народна педагогіка на основі якої нами будувались концептуальні підходи до його здійснення в сучасних умовах. Однак погляди науковців і практиків на теоретико-методичні засади національно-патріотичного виховання юних спортсменів залежали від суспільних умов, спеціальні дослідження їх в умовах ДЮСШ раніше не проводились.

Загальний стан теоретичної розробки проблеми засвідчив, що вирішальну роль у розбудові України відіграють патріотичні переконання та національні потреби особистості, які необхідно утверджувати в педагогічній практиці з підлітками у відповідному соціумі. Встановлено, що підлітковий вік – це дуже складний період, коли підліток має бути захоплений насиченим, багатим суспільним життям, бачити навколишній світ і сприймати його очима патріота, розвивати у собі здатність забезпечити прогресивний поступ нації.

Під національно-патріотичним вихованням юних спортсменів у ДЮСШ ми розуміли цілеспрямований і свідомо здійснюваний процес організації і стимулювання активно-творчої діяльності юних спортсменів, оволодіння ними знаннями про культурно-історичний досвід українського народу, формування у них ціннісного ставлення до Батьківщини, суспільства, самих себе та праці та забезпечення свого культурного і професійного самовизначення у вихованні молодих громадян-патріотів держави.

На основі теорії та програмно-нормативних документів встановлено, що зміст національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ передбачає становлення та утвердження системи виховання на засадах української історії і культури, що є основою для організації педагогічного процесу. Організаційно-змістовими засадами здійснення цього процесу доведено, що це коло проблем може успішно вирішувати правильно організоване дидактично динамічне національно-патріотичне виховання, що включає в себе педагогічний процес у ДЮСШ в їхній органічній єдності.

Стан діяльності навчальних закладів спортивного профілю на початку експерименту засвідчив, що підлітки мають низький рівень національно-патріотичної вихованості, що свідчить про невідповідність змісту їх діяльності потребами сучасної України у вихованні дітей. Форми і методи національно-патріотичного виховання юних спортсменів одноманітні і не сприяють розвитку їх смислоціннісної життєдіяльності. Відсутнє програмно-методичне забезпечення цього процесу у ДЮСШ.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи досліджень

Вибір методів нашої роботи відповідає завданням і вимогам дослідження.

Нами були використані наступні методи:

- аналіз та узагальнення науково-методичної й спеціальної літератури;
- методи соціальних досліджень (анкетування);
- педагогічний експеримент;
- методи математичної статистики.

2.1.1. Теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел

Аналіз наукової літератури з теорії та методики фізичного виховання та педагогіки надав можливість виокремити проблему спортивно-орієнтованого процесу ФВ студентів в закладах вищої освіти, виявив актуальні питання, визначив наукові завдання для нашого дослідження.

Аналізом охоплено 100 літературних джерела, серед яких монографії, підручники, статті в журналах, автореферати дисертацій і дисертаційні роботи. Розглянуто та вивчено навчальні робочі програми ЗВО з фізичного виховання, навчально-тренувальні програми, посібники та методичні вказівки. Аналіз спеціальної спортивної та педагогічної літератури дав нам можливість визначити особливості педагогічного впливу, які необхідні для досягнення ефекту й результатів у системі фізичного виховання, а також якість цього впливу та спрямованість стосовно індивідуально-особистісних характеристик студентів.

Розгляд різних сучасних систем фізичної культури дозволив сформулювати концептуальне уявлення про адекватний зміст рухової діяльності, яка спрямована на вдосконалення студентів.

На основі вивчення літературних джерел було визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розроблено структуру та зміст експериментального дослідження.

Аналіз науково-методичної літератури дав можливість оцінити стан теоретичної й експериментальної бази фізичного вдосконалення студентів та визначити актуальність нашої роботи.

Методи соціологічного дослідження

Соціологічне дослідження – це система логічно-послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур зв'язаних між собою єдиною метою – отримати достовірні дані про явище чи процес, про тенденції й суперечність їх розвитку, щоб ці дані могли бути використані в процесі управління різними сферами суспільного життя. Методи соціологічного дослідження поділяються на методи збору інформації (метод аналізу документів, метод спостереження, метод опитування, метод експерименту) і методи аналізу матеріалу (використання статистичних групувань, виявлення кількісних залежностей тощо).

Необхідність використання в роботі соціологічних методів дослідження (опитування) зумовлено тим, що ці методи дають можливість визначити суб'єктивну оцінку пріоритету студентів стосовно занять тим чи тим видом фізичної активності або спорту. В опитуванні взяли участь 30 студентів НУПІ у 2019-2020 роках. Дослідження проводилося з метою виявлення мотиваційних та уподобань студентів щодо занять різними видами рухової активності.

Педагогічний експеримент проводився у двох видах (констатуючий і формуючий).

У дослідженні брали участь студенти I і II курсу у кількості 30 студентів. У констатуючому експерименті були досліджені студенти I курсу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Студенти були розподілені на 2 відділення: основне та спортивно-орієнтоване.

Досліджувалися: мотивація до відвідування занять з фізичного виховання, ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури і спорту студентів, визначалася ієрархія потреб та цінностей. Порівнювалися показники фізичної підготовленості з результатами самооцінки фізичного розвитку студентів різних відділень ЗВО, вивчався емоційний стан студентів.

Формуючий педагогічний експеримент проводився зі студентами II курсу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», які були розподілені на 2 групи.

У контрольній групі (КГ) студентів ($n = 15$) заняття проводилися за базовою програмою фізичного виховання у ЗВО в обсязі 2 години на тиждень. Студенти ($n = 15$) експериментальної група (ЕГ). обрали заняття спортивно-орієнтованим фізичним вихованням. Заняття проводилися протягом навчального року в обсязі 2 години на тиждень та 2 години самостійні заняття.

У роботі використовувалися загальноприйняті методи математичної статистики з розрахунком середніх арифметичних величин (X), середнього квадратичного відхилення (S), а також статистичної перевірки статистичних гіпотез. Всі дані оброблялись на персональному комп'ютері з використанням пакету стандартних програм (Excel – 7; Statistica – 6; SPSS 13.0).

2.2. Організація досліджень

Поставлені цілі та завдання визначили проведення наукового дослідження за чотири етапи.

На першому етапі (вересень-жовтень 2024 р.) здійснено огляд науково-методичної літератури з теми дослідження, вивчено стан проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, здійснено підбір методів і сформовано програму експерименту.

На другому етапі (жовтень-листопад 2024 р.) проведено констатувальний експеримент. Із метою вивчення ціннісних орієнтацій і ставлення студентів до

занять із фізичного виховання було опитано 30 респондентів. Розроблено експериментальну програму занять із фізичного виховання з використанням засобів тренування з настільного тенісу на основі модульного принципу з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.

На третьому етапі (листопад-грудень 2024 рр.) проводили формувальний експеримент з метою перевірки ефективності експериментальної програми із фізичного виховання для студентів засобами настільного тенісу. У формувальному експерименті взяли участь 54 юних спортсменів з ДЮСШ, яких було поділено на експериментальну групу (ЕГ), що займалася за спортивно-орієнтованим фізичним вихованням, та на контрольну групу (КГ), що займалася за затвердженою програмою. Після завершення цього етапу експерименту було здійснено перевірку висунутих положень.

На четвертому етапі (січень 2025 р.) проаналізовано динаміку національних цінностей, показників національно-патріотичного виховання, здійснено узагальнення й систематизацію одержаних результатів. Підготовлено роботу до офіційного захисту.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ В УМОВАХ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКІЛ

3.1. Інноваційна діяльність дитячо-юнацьких спортивних закладів

У проведенні дослідно-експериментальної роботи ми враховували, що в сучасних умовах розвитку позашкільної освіти і виховання, практична діяльність навчальних закладів спортивного профілю з національно-патріотичного виховання вимагає впровадження у педагогічну діяльність якісно нових методів і технологій національно-патріотичного виховання у ДЮСШ, спрямованих на формування у юних спортсменів свідомого творчого ставлення до суспільних норм і національних цінностей. Основу цього процесу становить інноваційна діяльність навчальних закладів даного типу, яка характеризується новими чи адаптованими ідеями або такими діями, для яких настав час реалізації [2, с. 35-36].

Нами враховувалось, що інноваційна педагогічна діяльність має будуватися на осмисленні практичного досвіду і орієнтуватись на зміну та розвиток педагогічного процесу з метою досягнення нових і вищих результатів, формування якісно нової педагогічної практики [20, с. 46].

Під інноваційною діяльністю ДЮСШ ми розуміли сукупність освітньо-виховних, організаційно-педагогічних, науково-методичних засобів зміни і розвитку процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів, які створюють умови для розкриття їх активно-творчого потенціалу та здійснюють національно-культурне становлення свідомого патріота, здатного бачити реалії життя в країні та перетворювати свою діяльність у продукти життєтворчості.

Серед проблем освіти та виховання, які вимагали інноваційного вирішення, нами виділено:

- пріоритет національно-патріотичного виховання та реорганізація існуючих напрямів творчості юних спортсменів на основі інтегрально-

діяльнісного підходу до діяльності освітньо-виховних структур навчальних закладів спортивного профілю з урахуванням поєднання сучасного рівня розвитку науки, освіти, культури, техніки, виробництва, соціальної сфери та потреб національного життя;

- поширення і впровадження інновацій у базовий зміст позашкільної освіти з метою оволодіння підлітками додатковими суспільно-гуманітарними знаннями, вміннями, навичками, засобами активно-творчої діяльності, ціннісним ставленням до свого статусу в суспільстві;

- створення умов для вільного розвитку юних спортсменів за рахунок вдосконалення програмно-методичного забезпечення процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів, вироблення в них патріотичних переконань і національного прагнення, суспільно-громадської практики;

- розробка та педагогічно обґрунтоване використання в діяльності ДЮСШ інноваційних виховних технологій, впровадження яких давало б змогу досягти покращення рівня життєтворчості юних спортсменів та національно-патріотичної їх вихованості;

Розпочинаючи дослідно-експериментальну роботу з національно-патріотичного виховання юних спортсменів у даних закладах нами враховано, що це складне і багатогранне явище, яке вимагає створення цілісної системи інноваційної діяльності у проведенні локальних змін в організації всього життя колективу навчальних закладів даного профілю; нововведень, які відносяться до однієї групи юних спортсменів; системних перетворень, які охоплювали весь позашкільний навчальний заклад [95, с. 43].

У програму дослідно-експериментальної роботи на формуальному етапі експерименту входила розробка інновацій, які передбачали здійснення цілеспрямованих змін у організації національно-патріотичного виховання юних спортсменів, спрямованих на перетворення компонентів педагогічного процесу в закладах спортивного профілю та функціонування освітньо-виховних структур в ньому. Інноваційна діяльність даних навчальних закладів спрямовувалася нами на відбір нових та вдосконалення дидактичних, виховних, організаційних

систем, їх компонентів, аспектів, технологій, впровадження яких дало можливість досягти покращення національно-патріотичного виховання юних спортсменів та його результатів.

Дослідно-експериментальною роботою передбачався пошук, розробка та введення інновацій у процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів, який здійснювався шляхом: переосмислення і переоцінки власного досвіду; створення нових моделей національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ.

У процесі роботи нами надавалась можливість кожному підлітку оволодіти національними цінностями, культурними надбаннями паралельно з отриманням повної загальної середньої освіти. Це спонукало нас до вироблення комплексу дій педагогічних колективів навчальних закладів спортивного профілю, спрямованих на пошук механізмів оптимальної реалізації нових підходів у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів.

Інновації у педагогічному процесі сучасного навчального закладу спортивної школи передбачає створення цілісної системи національно-патріотичного виховання юних спортсменів, яка зорієнтовувалась на формування готовності особистості підлітка до швидких суспільних змін, до визначення свого майбутнього за рахунок здатності до активно-творчої діяльності, державного мислення у різних формах суспільно-громадської практики та власного поступу.

Отже, інноваційна діяльність передбачає розробку і освоєння інновацій, визначення пріоритетних напрямів інновацій, урізноманітнення організаційних форм і варіативність змісту виховної системи з тим, щоб отримати нові якісні результати роботи позашкільного навчального закладу та створення умов для оволодіння підлітками національними цінностями, набуття ними досвіду суспільно-громадської практики за рахунок введення у виховну систему діяльності даного навчального закладу базової та варіативної складових навчального плану, наскрізних курсів, нових педагогічних технологій, створення освітньо-виховних структур, запровадження цільових програм і проектів

національно-патріотичного спрямування. Така інноваційна діяльність, за нашим переконанням, веде до істотних змін у змісті, формах і методах національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ.

Вихідним для педагогічних колективів спортивних шкіл, які брали участь в експерименті, у здійсненні національно-патріотичного виховання юних спортсменів було визначення нових підходів до розвитку активно-творчої особистості. У виховному процесі даних закладів спортивного профілю нами виділено такі наступні напрями розвитку національно-патріотичного виховання юних спортсменів:

1) мотиваційно-ціннісний, який присутній з першого дня перебування юних спортсменів у позашкільному навчальному закладі. В центрі уваги їхньої національно-патріотичної вихованості є ті риси, які посилюють мотивацію поведінки, почуття обов'язку, патріотизму, відповідальності, пізнавальних інтересів і потреб та усвідомлення творчого саморозвитку;

2) змістово-технологічний, основною частиною якого є навчально-практична діяльність формування змісту і форм виховання, яке базується на діяльнісно-творчому підході, забезпеченні організаційно-педагогічних умов для здійснення процесу національно-патріотичного виховання підлітка, спираючись на національний досвід;

3) процесуальний, реалізація якого сприяє розвитку і вихованню особистості без психічних і фізичних перенапружень, дає можливість створити таку інфраструктуру позашкільного навчального закладу, яка забезпечує емоційно-психологічний комфорт, душевний спокій особистості підлітка, його оптимістичне ставлення до життя;

4) організаційно-управлінський, передбачає моделювання нової структури виховного процесу, пов'язаної з формулюванням нових цілей і шляхів досягнення їх за допомогою інноваційних технологій національно-патріотичного виховання, вдосконалення управлінських функцій і дій;

5) навчально-матеріальний, передбачає створення необхідних психолого-педагогічних і дидактичних засобів формування у юних спортсменів свідомого ставлення до суспільних норм і національних цінностей.

Організація процесу національно-патріотичного виховання передбачала створення нових умов для формування національно-патріотичних ставлень у підлітка; надання йому допомоги в оволодінні базовими і додатковими суспільно-гуманітарними знаннями за інтересами і здібностями; розвиток особистості підлітка з глибоко усвідомленою суспільно-громадською позицією.

Враховуючи те, що впровадження у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів включає в себе методи, засоби і практичні шляхи досягнення мети діяльності даних закладів, нами було визначено інновації у позашкільних навчальних закладах спортивного профілю.

Аналіз засвідчує, що інновації передбачають використання різних типів і напрямів інноваційної діяльності, нового змісту національно-патріотичного виховання, форм організації навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі та організаційних структур суспільно-практичної діяльності вихованців. Такий підхід забезпечує оновлення парадигми процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів, вдосконалення функціональної діяльності навчальних закладів спортивного типу та дає змогу внести суттєві зміни в організацію та зміст педагогічного процесу, запровадити проблемно-пошукові методи, досягнення психолого-педагогічних наук на основі гуманізації освітньо-виховного середовища, в якому перебувають підлітки.

Моделюючи розвиток особистості підлітка, ми вводили в практику національно-патріотичного виховання інновації, які об'єднували різноманітні операції і дії, спрямовані на одержання нових знань, технологій, систем, розширювали можливості педагогів-тренерів у виборі нових ідей, технологій, програм та організаційних форм їх освоєння, розглянули основні джерела ідей вдосконалення, а також механізм обґрунтованого вибору оптимальної для кожного з них нової ідеї національно-патріотичного загартування юних спортсменів. Педагогічні колективи експериментальних навчальних закладів

спортивного профілю будували процес національно-патріотичного виховання на основі використання базового і варіативного компонента позашкільної освіти, запровадження експериментальних наскрізних інтегрованих навчально-виховних програм українознавчого характеру, створення нових освітньо-виховних структур гуманітарного, етнокультурного і національно-суспільного спрямування, використання нових технологій.

Провідною складовою інноваційної діяльності в даних навчальних закладах нами визначено формування нового змісту національно-патріотичного виховання на основі Базового навчально-виховного плану позашкільної освіти, який дає цілісне уявлення про структуру, форми, зміст рівнів освіти, встановлює погодинне співвідношення між освітніми галузевими напрямками, визначає гранично допустиме навантаження на підлітка та встановлює співвідношення між Базовими стандартами загальної середньої, професійної та вищої освіти [59, с. 78].

Враховуючи специфіку діяльності ДЮСШ, навчально-виховний план має бути гнучким, мобільним, варіативним. Відповідно Базова його складова формувалася за традиційною схемою та стала обов'язковою для відповідного навчального закладу спортивного профілю, а варіативна (додаткова) складова спрямовувалась на задоволення інтересів вихованців у поєднанні з пріоритетами національно-патріотичної діяльності навчального закладу. Варіативна складова навчально-виховного плану, доповнюючи Базовий зміст освіти і виховання, формувалася навчальним закладом з урахуванням особливостей національно-патріотичного виховання, потреб суспільства, традиційної народної спадщини, притаманної даному регіону. Навчально-виховний план включав обидві складові змісту освіти. Такий підхід дав можливість здійснювати національно-патріотичне виховання юних спортсменів диференційовано відповідно до їх індивідуальних і фізичних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, з урахуванням віку, психофізичних можливостей, стану здоров'я у різноманітних організаційних формах академічної та спеціальної підготовки національно-патріотичного спрямування.

До педагогічних умов інноваційної діяльності даних навчальних закладів ми віднесли не тільки запровадження варіативного змісту навчально-виховного процесу на основі базових і спеціальних суспільно-гуманітарних знань юних спортсменів, а й створення системи інтелектуально-пізнавальної, змістово-технологічної, національно-ціннісної їх діяльності.

Аналіз результатів запровадження навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах спортивного профілю, які брали участь в експерименті, спрямовувалась на національно-патріотичне виховання. Так, у Полтавській ДЮСШ №1 національно-патріотичне виховання школярів та юнацтва побудовано так, що педагоги використовують у змісті позашкільної освіти і виховання базовий і варіативний компоненти.

Базовий – варіантні навчальні програми Міністерства освіти і науки України. Варіативний – навчальні програми для дитячо-юнацьких спортивних шкіл зі змішаних єдиноборств; з практичної стрільби, гирьового спорту, спеціалізованих шкіл олімпійського резерву, вищої майстерності самбо, футболу, велосипедного спорту, боксу, волейболу і т.п. та інші наскрізні програми спецкурсів національно-патріотичного спрямування. Такі програми невіддільні від особистості педагога, від умов здійснення ним інноваційної діяльності у виховному процесі позашкільного навчального закладу спортивного профілю.

Інноваційна діяльність передбачала впровадження програм національно-патріотичного виховання, організацію патріотичних рухів, акцій та суспільно-громадських зв'язків. Це допомагало педагогам-тренерам ДЮСШ застосовувати в процесі національно-патріотичного виховання такі засоби та прийоми, які розвивають інтелектуально-пізнавальну, емоційно-вольову, ціннісно-орієнтаційну сферу особистості підлітка, стимулюють його активно-творчу діяльність в соціокультурному просторі.

Удосконалюючи процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів, ми дбали про цілеспрямовану роботу секцій, спортивних клубів та комплексну їх взаємодію. Такий підхід сприяв тому, що позашкільні навчальні

заклади спортивного профілю розпочали перехід від одного стану діяльності до іншого - від гурткової та секційної роботи до організації освітньо-виховних структур та створення нової системи виховної взаємодії, виокремлення моделі сучасного позашкільного навчального закладу спортивного профілю певного регіону. Основна діяльність юних спортсменів національно-патріотичного спрямування в процесі дослідно-експериментальної роботи переходила в освітньо-виховні структури.

Упровадження поетапних дій переходу секцій, спортивних клубів у освітньо-виховні структури позашкільного навчального закладу дало більш ефективні очікувані результати в згуртуванні юних спортсменів на виховні завдання особистої національно-патріотичної діяльності, розкривало перед кожним вихованцем можливість для його особистої чи колективної участі у суспільно-громадських справах.

Такий підхід дав змогу нам спроектувати реалізацію мети і завдань національно-патріотичного виховання, виховати у юних спортсменів свідоме ставлення до Батьківщини, патріотичні почуття, свідому поведінку та домогтися більш продуктивної взаємодії юних спортсменів і педагогів у досягненні максимально можливого результату виховання патріота України.

Враховуючи те, що частина юних спортсменів песимістично сприймає сучасне життя, втратила віру в те, що можна здобути безкоштовно займатись і отримувати освіту у вищому навчальному закладі, ми намагалися в умовах ДЮСШ не тільки допомогти їм у здобутті певної системи допрофільних, профільних, допрофесійних і початкових професійних знань, умінь, але і у визначенні сенсу життя в умовах радикальних соціально-економічних змін, допомогти їм самореалізуватися як особистості, розвинути внутрішню свободу, власну гідність, самоповагу, потребу у фізичному самовдосконаленні та професійній придатності до влаштування власного життя в родині і державі. Оновлення національно-патріотичного виховання в ДЮСШ відбувалося за рахунок встановлення терміну навчання і тренування, де на кожному ступені чітко визначені мотивація та зміст діяльності освітньо-виховної структури де

перспективність процесу національно-патріотичного виховання надає вихованцям можливості творчого розвитку, фізичного самовдосконалення та формування у підлітків національного і патріотичного загартування.

Розроблено програмно-методичне забезпечення освітньо-виховної структури національно-патріотичного спрямування у ДЮСШ. Аналіз дослідження засвідчує, що в освітньо-виховній структурі Хмельницьких ДЮСШ підлітки отримують певну систему знань з різних джерел народознавства, краєзнавства, етнографії, розвитку мовлення, літератури рідного краю та інших суспільно-гуманітарних курсів.

На першому ступені навчання педагоги-тренери розширюють інтерес до народно-поетичної спадщини, виховують шанобливе ставлення до матеріальних і духовних цінностей українського народу, а також народів, що проживають на території України.

Програми другого і третього ступеня передбачали послідовність у навчанні, охоплювали коло питань, які складають цілісну систему суспільно-гуманітарних знань. Зміст програмового матеріалу подавався в двох аспектах: пізнавальному та прикладному. Робота над матеріалом передбачала, що підліткам доцільно дати не тільки певну систему знань, умінь і навичок за програмами, а й за рахунок додаткових курсів і джерел, що в комплексі сприяло формуванню в них національного характеру, українського духу та становленню творчої працелюбної особистості, здатної до активної участі в житті суспільства.

Особливе значення у ДЮСШ надавалось виховній функції суспільно-гуманітарних курсів, що дало підліткам широкі можливості проявити інтерес у засвоєнні, систематизації та узагальненні фактів історико-культурного розвитку України. Теоретичний зміст подавався педагогами-тренерами на власний розсуд з урахуванням історичних етапів розвитку державності. У процесі такої роботи в юних спортсменів формувалася потреба в національно-культурному відродженні, відбувалося їх світоглядне становлення. Заняття і різні виступи вихованців на змаганнях були невичерпним джерелом виховання у них любові

до рідного краю, вивчення історичного минулого свого регіону, що розширювало їх світогляд.

Перед педагогами ставилися завдання організувати процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ на основі технологічних етапів подачі нових знань. За такого підходу ми рекомендували опиратися на принципи сучасної освіти, дидактичні засоби навчально-пізнавальної діяльності. Нами максимально враховувався взаємозв'язок занять із навчанням, вихованням та індивідуального розвитку підлітка шляхом опори на його знання, здібності, прагнення, фізичного розвитку, посилення активності вихованця у пізнавальному процесі; наближення його до життя; спільної навчальної діяльності та роботи в команді на основі інноваційних освітніх технологій, які визначають сукупність дидактичних прийомів і психолого-педагогічних настанов педагога щодо організації навчальної діяльності [56].

Нами визначено етапи проведення спортивних занять в даних школах, які передбачають:

1 - створення умов для виникнення пізнавальної потреби у вихованців та їх самовизначення до включення в активно-творчу національно-патріотичну діяльність за допомогою тренувальних мислительних вправ суспільно-гуманітарного змісту;

2 - визначення мети практичної роботи за допомогою співставлення відомих правил тренувальної, навчальної діяльності та завдань і змісту національно-патріотичного виховання з урахуванням пошуку нового у відповідній галузі знань та конкретизації навчально-виховних цілей;

3 - відкриття нового знання за допомогою педагогічних прийомів і засобів проєктивного, розвивального, інтегрованого, диференційованого навчання на основі виховуючої функції ціннісно-орієнтаційної діяльності юних спортсменів;

4 - самостійна практична робота у формі комунікативної взаємодії та визначення нових її способів при розв'язанні поставленої проблемної ситуації у таких формах як етика, література, мова, історія, народна педагогіка, життєзнавство, вітчизнознавство та ін. на основі корекції зворотного зв'язку;

5 - формулювання висновку про можливість використання результатів роботи в національно-патріотичній діяльності та визначення цілей наступної навчально-пізнавальної діяльності.

Побудові занять сприяла розроблена схема навчального заняття, яка передбачає чітке визначення теми, мети, типу, дидактичних завдань, структури заняття, вибору методів навчання і форм діяльності вихованців, а також прогнозування результатів кожного етапу заняття.

Система діяльності педагога-тренера відповідно до технологічної карти-схеми у підготовці та проведенні занять передбачала:

- усвідомлення значення теми, визначення мети (визначення змісту навчально-методичних посібників, рекомендацій, наукової літератури, зв'язок з попереднім заняттям, визначення ролі та місця в житті колективу, групи, визначення мети: освітньої, розвиваючої, виховної, соціалізуючої);

- підготовку матеріалу з теми заняття (відбір змісту та обсягу знань з теми, відбір до кожного питання фактів і прикладів, підготовка наочних посібників, інформаційних освітніх технологій, визначення місця, порядку та послідовності їх виконання, розробка творчих доручень-завдань, навчально-дослідних завдань, колективних та індивідуальних форм роботи вихованців);

- створення логічно-структурної схеми заняття, заповнення плану-конспекту (мотивація діяльності та складання плану пошуку нового знання, визначення утруднення завдання, вибір питань для обговорення та розгляду, залучення юних спортсменів до колективної підготовки завдань з метою включення в систему наукових знань, діяльність та колективне планування варіанту наступного заняття, розподіл часу на самостійну роботу і самоперевірку за етапами заняття, визначення завдань сім'ї);

- апробація підготовленого заняття.

Змістовий аспект занять передбачав, що в дію вступав інтегрально-діяльнісний підхід, який веде до саморозвитку підлітка на основі сукупності знань про вітчизняну історію та національну культуру, включення його у продуктивно-значиму діяльність. Педагогічна взаємодія підлітка та педагога-

тренера будувалася на основі врахування здібностей, інтересів і ціннісних орієнтацій, спонукала підлітка до активності у пізнанні цілісної картини світу на основі сукупності знань і взаємозалежності між ними, формувала індивідуальну особистісно орієнтовану траєкторію реалізації потенціалу кожного. Такий підхід дав можливість виявити і розкрити задатки юних спортсменів з метою розвитку їх творчої індивідуальності та національної ідентичності.

У системі національно-патріотичної, організаційно-педагогічної та навчально-виховної роботи реалізовувалися такі форми та методи діяльності, як: систематизація, розв'язування творчих завдань національно-патріотичного спрямування; наповнення національним змістом всіх форм життєдіяльності юних спортсменів, включаючи освоєння ними національних художніх надбань, творів народного мистецтва, світової культури, історичного минулого та сучасного державотворення; участь особистості підлітка в колективній діяльності, виконання важливих для неї різних справ і громадських доручень, створення суспільно-значущих проектів.

У ході інноваційної діяльності здійснювався перехід даних закладів із одного стану в новий, у внутрішніх перетвореннях брали участь все більше педагогів. Інноваційна діяльність охоплювала весь навчально-виховний процес, всі освітньо-виховні структури, їх навчально-виховні програми виходили за межі дитячих юнацько-спортивних шкіл.

Під час експерименту в експериментальних ДЮСШ, за нашими рекомендаціями, організовували культурно-дозвілєві комплекси у населених пунктах та створювали центри національного відродження для концентрації та кооперування освітніх, культурологічних, спортивних закладів і громадських організацій щодо забезпечення реалізації права молодого населення на змістовну культурно-дозвілєву діяльність та спрямування її на національно-патріотичні потреби.

Нами визначено, що культурно-дозвілєвий комплекс – це навчально-виховна конструкція для об'єднання позашкільного навчального закладу і різних типів навчальних закладів і закладів культури, суспільно-громадських

організацій, національно-культурних об'єднань, рухів, яке зосереджує соціокультурні потреби дітей, юних спортсменів, молоді на національно-патріотичну спрямованість.

До складу культурно-дозвіллевих комплексів входять незалежно від відомчого підпорядкування заклади культури клубного типу, спортивні школи, фізкультурно-оздоровчі клуби, загальноосвітні навчальні заклади, спортивні стадіони, ігрові майданчики, підліткові клуби, громадські організації, діяльність яких спрямована на здійснення національно-патріотичного виховання, яке передбачає комплексний підхід до формування в юних спортсменів поваги до культурно-історичної спадщини українського народу, укорінення в них національних цінностей, вироблення впевненості у сучасному житті і своєму майбутньому.

Отже, культурно-дозвіллевий комплекс забезпечив безперешкодний доступ юних спортсменів до соціокультурного середовища, в якому вони набирались культуротворчого досвіду та суспільно-громадської практики. Його діяльність спрямовувалась на організацію дозвілля та підвищення освітньо-культурного рівня юних спортсменів. Завдяки цьому дитячо-юнацькі спортивні навчальні заклади надавали доступ підліткам для здійснення додаткових освітніх послуг на основі співпраці з вищими та професійно-технічними навчальними закладами, мистецькими школами, культурно-освітніми товариствами, розширювали активно-творчу національно-патріотичну діяльність юних спортсменів в даних місцях.

Така діяльність дитячо-юнацьких спортивних шкіл поширювалась на освітньо-культурний округ регіону в межах доступності його структур з метою підвищення ефективності національно-патріотичної діяльності. Культурно-дозвіллевий комплекс діяв у погодженні з органами місцевого самоврядування та державної влади на підставі установчої угоди між об'єктами про національну культуротворчу спільну діяльність в регіоні, пріоритетом в якій є виховання свідомого патріота України. Шляхи співпраці учасників комплексу

обговорювались на координаційній раді, в якій спортивні школи займали ведучу функцію як центр національно-культурного відродження регіону.

Відтак, інноваційна діяльність ДЮСШ своїм змістом охоплювала процес взаємодії юних спортсменів у соціумі, передбачала системну діяльність щодо створення та застосування нових засобів і методів у національно-патріотичному вихованні юних спортсменів, об'єднувала зусилля на формування якісно нової педагогічної практики. Такий підхід дав можливість підвищити ефективність національно-патріотичного виховання юних спортсменів та розвинути національно-культурне життя свого регіону.

Отже, всі зміни в закладах спортивного профілю, які брали участь в експерименті, відбувалися внаслідок пошуку ефективних шляхів національно-патріотичного виховання юних спортсменів, оновлення мети діяльності, розробки нового змісту національно-патріотичного виховання та перетворення мети виховання у комплекс нових завдань, форм і методів впливу на формування у юних спортсменів прагнення забезпечити поступ нації.

Таким чином, ефективність національно-патріотичного виховання юних спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах відбувалися за умови здійснення інноваційної діяльності. Це здійснювалось сукупністю змістово-технологічних способів та засобів вдосконалення виховного процесу, в ході якого створювались умови для максимального розкриття потенціалу особистості підлітка, здатного бачити реалії життя в країні, перетворювати свою діяльність у продукти життєтворчості. До того ж внутрішні інновації забезпечувались за рахунок введення варіативної складової у навчально-виховні плани освітньо-виховних структур, створення і запровадження інтегрованих наскрізних курсів і занять.

Для ефективного їх функціонування нами створювалось програмно-методичне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання за ступенями навчання, що дало змогу запровадити цільові виховні програми і проекти, використовувати інтегрально-діяльнісні виховні технології національно-патріотичної діяльності, оновити методику проведення занять в

спортивних школах. Інноваційним потенціалом даних навчальних закладів була їх інтеграція з соціокультурними інституціями, що сприяло створенню культурно-дозвіллевих комплексів в межах освітньо-культурного округу регіону.

Все, вище зазначене, дає змогу зробити висновки, що така інноваційна діяльність навчальних закладів спортивного профілю сприяла розвитку педагогічного процесу, створила якісно нову педагогічну практику, підвищила активність юних спортсменів у вирішенні соціально-значущих завдань розбудови незалежної України, сформувала в них патріотичні переконання і національне піднесення.

2.2. Організація активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів у ДЮСШ

Проведення експерименту засвідчило, що однією із педагогічних умов підвищення ефективності національно-патріотичного виховання в дитячо-юнацьких спортивних закладах є організація активно-творчої діяльності юних спортсменів, яка здійснюється в освітньо-виховних структурах – школах української культури, українського народознавства, гуманітарних школах, творчих об'єднаннях.

Аналіз практичної діяльності експериментальних навчальних закладів Хмельницької області засвідчив, що ефективність національно-патріотичного виховання залежить від організації процесу активно-творчої діяльності юних спортсменів, де провідною позицією юних спортсменів є позиція самостійної творчої людини, активного громадянина-патріота.

З цією метою проводилась планомірна, цілеспрямована робота з озброєння юних спортсменів знаннями, формування в них почуття обов'язку, гордості, гідності, честі, самоповаги, готовності до самопожертви та відстоювання національних інтересів. Ми звертали увагу на пошук форм, методів і засобів, які

сприяють виробленню позитивного ставлення юних спортсменів до Батьківщини, суспільства, держави, праці, самого себе. Також враховували, що педагоги спортивних навчальних закладів дають підліткам не просто знання, а насамперед виховують цілісну особистість, стимулюють розвиток їх творчих сил, розвивають таланти та життєву активність.

Зважаючи на те, що у підлітковому віці відбувається різке зниження інтересу до знань і навчання, а є певний інтерес до самого процесу пізнання і до спілкування з однолітками, важливим нашим завданням був розвиток тих психічних процесів і здібностей юних спортсменів, які мають вирішальне значення для формування активно-творчої особистості, забезпечують їй успіх у творчій самореалізації, і на розвиток яких педагог ДЮСШ має недостатньо часу.

З огляду на це, в основу національно-патріотичної діяльності юних спортсменів було покладено розвиток їх пізнавальних інтересів, сприйняття уваги, пам'яті, уяви, фантазії, мислення. Ми вважали, що саме від педагогів ДЮСШ залежить, наскільки мотиваційно-вольова і емоційно-ціннісна сфери особистості юних спортсменів впливають на сприймання ними змісту тренувальних занять та курсів, прямих та опосередкованих пояснень матеріалу, що приводить у майбутньому до їх активного використання.

На нашу думку, для організації активної національно-патріотичної діяльності юних спортсменів в умовах навчального закладу спортивного профілю, з одного боку, важливо забезпечити розвиток різноманітних здібностей і таланту, з іншого - надати можливість вільного вибору ними напряму власного розвитку. За такого підходу наше розуміння розвитку здібностей, талантів особистості підлітка співпадало з загальною концепцією мистецтва життєтворчості та життєвої компетентності особистості [39].

При цьому важливо, що робота педагога-тренера має бути спрямована на навчання самих юних спортсменів, батьків, педагогів позитивно оцінювати здобуті підлітками досягнення; педагоги переорієнтовують діяльність юних спортсменів таким чином, щоб кожен з них тричі побував першим у різних видах навчально-пізнавальної діяльності. Такий підхід у виховному процесі ДЮСШ

веде до розвитку активності юних спортсменів, дає можливість кожному досягти успіху, отримати визнання, закріпити перемогу, ставити вищі вимоги до себе і власної творчості.

Водночас організацію такого процесу національно-патріотичної діяльності, в якому педагоги-тренери приймають участь, повинні враховувати позитивні риси юних спортсменів, вірити в їхні фізичні, моральні і творчі сили та розвивати їх у юних спортсменів. З огляду на це, увага педагогів-тренерів орієнтувалась на їх психофізіологічну самобутність, етнізацію та цінні орієнтації.

Провідною ідеєю у нашій роботі було те, що саме в процесі національно-патріотичної діяльності юних спортсменів відбувається відчуття смаку їх активно-творчої діяльності та становлення незакомплексованої, ініціативної, активної особистості, здатної вести себе самовідповідально, спроможної досягнути почуття національної і особистісної гідності. Головною методологічною позицією нашого дослідження було формування підлітка як ціннісно-зорієнтованої особистості та розробка комплексних підходів до виховної системи, яка спиралась на природні задатки, «сутнісні сили особистості, розвиток її творчих здібностей» і активності [17, с. 39]

Враховуючи те, що організація активно-творчої національно-патріотичної діяльності – це система дій, спрямованих на вироблення у юних спортсменів ціннісно-орієнтаційного ставлення до власного життя і життя держави, включення в національно-культурне життя регіону, нами була розглянута програма реалізації молодіжної політики та розвитку фізичної культури і спорту на 2019-2020 роки, що була розроблена управлінням молоді та спорту, управлінням освіти, управлінням культури і туризму у м. Полтава. Ця програма передбачала:

1. Активізувати рух учнівської та студентської молоді за збереження і примноження традицій українського народу «Моя земля - земля моїх батьків».
2. Проводити щорічний фестиваль-конкурс патріотичної пісні та музики «Червона калина».

3. Організувати в бібліотеках міста тематичні книжкові експозиції, приурочені знаменним подіям в історії українського народу, життю та творчості відомих діячів національної культури і мистецтва для учнівської та молодіжної аудиторії.

4. Популяризувати через засоби масової інформації українську мовну культуру та дотримання її норм, національну історико-культурну спадщину українського народу.

5. Організовувати та проводити заходи щодо відзначення державних, національних свят.

6. Забезпечити відвідування учнівською та студентською молоддю музеїв міста. Розробити план лекцій, заходів та екскурсій пішохідними маршрутами міста.

7. Забезпечити організацію відвідування учнівською молоддю обласних краєзнавчого, літературного, художнього, літературно-меморіального музею.

8. розробити екскурсійні та туристичні маршрути з відвідуванням учнівською та студентською молоддю місць, пов'язаних з історією і культурою українського народу, військової слави:

9. Проводити урочисті вручення паспорта громадянина України молоді, яка отримує його вперше (до Дня Незалежності, Дня міста).

10. Проводити заходи (бесіди, диспути, круглі столи тощо), спрямовані на підвищення пріоритету загальнолюдських цінностей, виховання морально-етичних засад поведінки і світогляду дітей, учнівської та студентської молоді.

11. З метою виховання у молоді національної свідомості провести низку тематичних зустрічей з відомими на Поділлі та в Україні людьми, мистецькі заходи під назвою „Краю милішого в світі нема! “

Військово-патріотичне виховання юних спортсменів передбачає:

1. Сприяти організації та проведенню заходів щодо відзначення військових свят, Днів допризовника, урочистих проводів юнаків до лав Збройних

Сил України, відвідування молоддю військових частин під час приведення молодого поповнення до Військової присяги, святкування Днів частин.

2. Проводити зустрічі учнівської молоді з ветеранами Другої світової війни та ветеранами локальних війн, Збройних Сил України.

3. Проводити міський етап Всеукраїнської військово-патріотичної гри „Зірниця“ серед школярів 5-9 класів шкіл міста.

4. Проводити міські змагання допризовної молоді „Юні козаки Поділля“.

5. Проводити в рамках фестивалю „Нащадки козацької слави“ спартакіади серед учнів загальноосвітніх шкіл.

6. Оформити в позашкільних навчальних закладах куточки державної символіки. Забезпечувати використання державної символіки під час проведення свят, урочистостей, відзначення пам'ятних дат.

7. До Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій. Дня Чорнобильської трагедії проводити заходи „Не зітреється у пам'яті нашої тих жахливих часів гіркота“.

8. Організувати виїзди допризовної молоді у військові частини Збройних сил України для ознайомлення з життям солдат строкової служби, військовою технікою.

9. Надавати інформаційну та соціально-психологічну допомогу призовникам та молоді, що демобілізована.

10. Проводити заходи Всеукраїнських та регіональних спартакіад, міські юнацькі збори, змагання із військово-прикладних видів спорту, ігри оборонно-масової та військово-патріотичної спрямованості.

11. Пропагувати серед молоді героїчну історію, славні бойові та трудові традиції старшого покоління.

12. Проводити конкурс військово-патріотичної пісні „Червона калина“.

13. Організувати проведення оздоровчо-спортивних та військово-патріотичних таборів молодіжних громадських організацій.

У експериментальних ДЮСШ досліджувалась організація роботи у різних групах, секціях щодо національно-патріотичного виховання. Їх діяльність зосереджувалася на ознайомленні юних спортсменів з духовно-культурними надбаннями народу, оволодіння ними народною етикою та цілісною народною культурою та допомозі їм у розвитку власних творчих сил (Додаток Ж).

Основною метою роботи ДЮСШ визначено плекання національного духу юних спортсменів, виховання їх на засадах народної моралі та національних цінностей, формування людяності, милосердя, доброти, правдивості, працьовитості, відповідальності перед Батьківщиною і народом. У Полтавській ДЮСШ №1 з метою виховання у молоді національної свідомості було проведено низку тематичних зустрічей з відомими спортсменами на Полтавщині.

Основною метою освітньо-виховної структури ДЮСШ було визначено знання і вивчення народного фольклору, культурно-історичного, мистецького шляху українського народу, що допомагало підліткам збагнути менталітет та неповторність українців, залучити їх до скарбів української народної творчості.

Педагоги-тренери проводили заняття так, щоб забезпечити діяльність підлітка, спрямовану на духовний пошук, а також використовувати проблемно-дискусійний характер навчання, реалізуючи індивідуальний підхід до кожного в рамках колективної форми навчального процесу у навчальних закладах спортивного профілю. З метою активізації тренувальної та навчально-пізнавальної діяльності національно-патріотичного характеру юних спортсменів на заняттях у секціях використовували такі засоби і прийоми, які стимулювали їх до спільної мети, пошуку, щоб вони з педагогами думали над поставленою проблемою та розв'язували її.

На заняттях педагоги-тренери стимулювали вихованців до розширення кола їх інтересів, до нових напрямів пізнання, пробуджували у них дослідницький інтерес, розвивали творчість, активність.

Беручи в них участь, підлітки набувають умінь і навичок активно-творчої національно-патріотичної діяльності. За допомогою комунікативної взаємодії

справи юних спортсменів вкарбовувалася у словах, а слова в процесі предметно-перетворювальної діяльності ставали справами.

У національно-патріотичну діяльність юних спортсменів спільно з педагогами-тренерами вносились суттєві корективи: підтримували ініціативу, творчість. Основою такої діяльності була систематизація та поглиблення знань юних спортсменів про матеріальні, духовні, культурні цінності українського народу, засвоєння понять, пов'язаних з його культурою, побутом, звичаями, обрядами, традиціями та водночас шанобливе ставлення до культурних цінностей інших народів.

Більш ґрунтовно підлітки долучалися до пошуково-краєзнавчої та експериментальної роботи: ознайомлювалися з краєзнавчою літературою, вивчали архівні матеріали, розробляли навчальні проекти. Їх діяльність активізувалася під час участі у екскурсіях, туристичних походах, конкурсах, історичних розповідях, вікторинах, пісень, презентаціях збірок письменників і поетів Поділля, України, читанні творів. У процесі такої активної діяльності підлітки мали можливість досягати успіхів.

Удосконаленню організації активно-творчої національно-патріотичної діяльності, на нашу думку, сприяло проведення міських змагань допризовної молоді та конкурсу військово-патріотичної пісні «Червона калина». Перед змаганнями проводились бесіди з вивчення історії козацтва, життя та побуту українських козаків з метою відродження козацької слави, імен козацьких ватажків, збиралась цікава інформація, вивчалось українське бойове мистецтво.

Важливим аспектом такої діяльності юних спортсменів у ДЮСШ стало проведення тренувань і таборувань з метою утвердження козацьких лицарських звичаїв, набуття вихованцями навичок самозахисту і фізичного загартування, формування відчуття духу побратимства і здорової конкуренції, пошани до героїчного минулого свого народу.

Частина юних спортсменів ДЮСШ цікавляться про народні традиції Полтавщини. Вони приймали участь в експедиційно-пошуковій роботі та участі

у фольклорно-етнографічних експедиціях, виїзди в населені пункти з метою збору місцевого фольклорно-етнографічного матеріалу, предметів побуту селян.

З метою активізації пізнавальної національно-патріотичної діяльності у різних школах м. Полтави, зокрема і в ДЮСШ, проводились зустрічі учнівської молоді з ветеранами Другої світової війни та ветеранами локальних війн, Збройних Сил України. Внаслідок такої діяльності підлітки знайомились і вивчали героїчні та трагічні події в Україні періоду Другої світової війни з позиції об'єктивності та історичної правди, досліджували бойовий шлях учасників національно-визвольного руху.

Крім того, формуванню позитивного ставлення до Батьківщини, свого краю, природи, літератури, мистецтва сприяла участь юних спортсменів у регіональній гри-подорожі «На цій землі я народився».

Дослідно-експериментальна робота, яка проводилась в ДЮСШ м. Полтави показала, що важливим фактором підвищення ефективності активно-творчої національно-патріотичної діяльності є участь юних спортсменів у проведенні традицій українського народу, організації та проведенні заходів щодо відзначення державних, національних свят, що дало змогу формувати у них почуття національної приналежності та патріотизму, створювати атмосферу єдності всієї аудиторії, активізувати учасників дійства, даючи їм конкретний шлях прояву активності, творчості, ставлення до колективної творчої діяльності.

Особливе значення було відведено проведенню спільної діяльності педагогів-тренерів та юних спортсменів. В основу такої співдіяльності було покладено співробітництво і співтворчість. У зв'язку з цим педагоги вирішували проблему активізації всіх учасників колективної творчої діяльності шляхом організації святкового дійства, де роль кожного підлітка служила ефективним стимулом до творчості, ініціативи, самостійності. Національно-патріотична діяльність організовувалась і проводилась на добровільних засадах. Підлітки залежно від інтересів, нахилів, здібностей самостійно та за допомогою педагогів-тренерів вільно вибирали доручення-завдання і виконували їх творчо, без примусу. У такій діяльності склалися взаємовідносини, які сприяли

формуванню у юних спортсменів позитивного ставлення один до одного, засвоєнню духовного життя.

Водночас враховувався життєвий досвід юних спортсменів, їх активність, взаємодію організаційно-педагогічного, інформаційно-просвітницького, національно-культурного і емоційно-образного впливів на юних спортсменів, фольклорно-етнічну образність святкового дійства, змістовну поетично-музичну основу, традиційне обрядове дійство, яскравість, точність художнього оформлення. При цьому кожен підліток брав посильну участь у колективній творчій діяльності. Під час святкового дійства організовувалась така взаємодія, коли кожен його учасник створював і підтримував атмосферу радісної творчості. Надаючи допомогу підліткам, педагоги коригували їхні дії, вселяли впевненість у власних силах, підтримували емоційне забарвлення справи.

Все це надавало формуванню патріотичних почуттів, виробленню позитивного ставлення юних спортсменів до самої державної символіки і гімну України. До таких почуттів ми відносили почуття належності до своєї Батьківщини-України та її народу, повагу до її історії, культури, менталітету, віру у майбутнє своєї держави.

Змістовна та педагогічно організована активно-творча патріотична діяльність сприяла виробленню ставлення юних спортсменів до самих себе і людей. Проводись виховні заходи до Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій, Дня Чорнобильської трагедії „Не зітреється у пам'яті наших тих жахливих часів гіркота“. Це допомагали розкрити підліткам сторінки національної думки в Україні, давали відчутти їм, з якою мужністю і безстрашністю передові мислителі та громадські діячі прокладали шлях науковому знанню, національним ідеям, вступаючи в боротьбу з хибними поглядами. Для активізації цієї діяльності ми рекомендували використовувати творчі портрети та імітовані діалоги з видатними історичними особами і сучасними політичними діячами. Така робота дала змогу підліткам дослідити історико-культурний розвиток України, усвідомити значущість власної причетності до державотворення та демократичного розвитку України.

Велике значення відводилось національно-патріотичному вихованню юних спортсменів експериментальних ДЮСШ м. Полтави щодо забезпеченню і відвідуванню вихованців музеїв та різних заходів і екскурсій пішохідними маршрутами міста. Вихованці знайомились з традиційним одягом українців, побутовим реманентом селян, подільськими вишиванками, ткацтвом і обробкою льону. Працівники музею допомагали відвідувачам бачити і розуміти експонати, переживати історичні періоди розвитку держави, формувати у них позитивне ставлення до прагнення українців зберегти свою етнічну особливість і самобутність. У процесі роботи з експонатами екскурсоводи викликали у вихованців ДЮСШ конкретні чуттєві враження, створювали умови для передачі знань і наслідування етнічно цінних традицій, образів, дій і ін.

Ознайомлення з музейними реліквіями викликав у юних спортсменів почуття особистої причетності до українського етносу, підсилювало образне уявлення про події і явища. Робота проводилась так, щоб підлітки, переглядаючи окремі експонати, не вибірково знайомилися з елементами народного мистецтва і побуту, а цілісно сприймали культурно-історичний розвиток українського народу.

Дослідно-експериментальна робота, яка проводилась у Полтавській ДЮСШ №1 і 3 показала, що важливим фактором підвищення ефективності активнотворчої національно-патріотичної діяльності є участь юних спортсменів у проведенні календарно-обрядових сценічних колективних творчих справ, що дало змогу формувати у них почуття національної приналежності та патріотизму, створювати атмосферу єдності всієї аудиторії, активізувати учасників дійства, даючи їм конкретний шлях прояву активності, творчості, ставлення до колективної творчої діяльності.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в результаті активнотворчої національно-патріотичної діяльності в освітньо-виховних структурах ДЮСШ, які брали участь в експерименті, підлітки набували знань, умінь і навичок відродження національно-практичного досвіду та культурно-історичних

надбань народу, пізнавали природу власних можливостей та виявляли вміння використовувати їх для самоствердження.

Важливо те, що ефективність активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів підвищувалася під час засвоєння ними під час проведення різних фестивалів, екскурсій, зустрічей, пізнавальної діяльності шляхом розвитку творчих здібностей, спрямованих на створення цінностей, на самостійні дії та узагальнення. Відповідно до цього організація і проведення різних форм активно-творчої національно-патріотичної діяльності відбувалось у поєднанні традиційних методів навчання (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні) з нетрадиційними, такими як метод національного утвердження, народження традицій, впровадження народних творчих ігор, індивідуальних занять, творчих суспільно-громадських проєктів, широкого залучення юних спортсменів до суспільно-громадських акцій, марафонів і ін.

Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив, що в умовах ДЮСШ є можливості для організації і проведення таких форм роботи: комплексно-масових – фестивалі, конкурси, цільові комплексні виховні програми, цільові колективні творчі справи, зустрічі з цікавими людьми, акції, ігри-подорожі, патріотичні рухи, суспільно-громадські проєкти і ін.; кооперативно-групових – бесіди, усні журнали, заняття в освітньо-виховних структурах, тренувальні вправи, екскурсії, походи, змагання, експедиції, таборування та ін.; особистісно-диференційованих – навчально-дослідні завдання, шоу-програми, персональні виставки, виставки-презентації, рекламні проспекти, резюме та ін. Звідси випливає, що гармонійна єдність комплексно-масових, кооперативно-групових, особистісно-диференційованих форм роботи дає можливість поєднувати активно-творчу національно-патріотичну діяльність з суспільно-громадською практикою, що сприяє формуванню в юних спортсменів ціннісних ставлень.

Отже, організація активно-творчої національно-патріотичної діяльності вихованців ДЮСШ – це цілеспрямований і свідомо здійснюваний процес розвитку творчості та активності особистості підлітка, який здатний творчо

здійснювати своє життя, бачити своє покликання розбудові України. У активно-творчій діяльності використовувались прийоми національно-культурного наслідування, національної ідентифікації, емоційного забарвлення, свідомих вольових зусиль, що сприяло виробленню пізнавальної потреби юних спортсменів до історико-культурних надбань народу.

Таким чином, у ході дослідно-експериментальної роботи ми переконалися, що організація активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів – це діяльна участь підлітка у побудові свого життя і життя держави, яка досягається за допомогою психолого-педагогічних способів, засобів, методів і прийомів розкриття, розвитку та реалізації творчого потенціалу і життєвої активності особистості підлітка.

Визначені і обґрунтовані нами форми організації активно-творчої національно-патріотичної діяльності юних спортсменів дали змогу здійснити аналіз використання різних засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності дітей та виховних механізмів забезпечення процесу національно-патріотичного виховання у навчальних закладах спортивного профілю, за їх допомогою забезпечити індивідуальне просування юних спортсменів до власного поступу у загартуванні волі, характеру, патріотичних почуттів.

3.3. Управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів у закладах спортивного профілю

Важливою організаційно-педагогічною умовою підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ, за нашим висновком, є удосконалення управління його процесом, яке веде до оновлення функцій управління та впровадження нових форм організаційно-педагогічної діяльності. Організуючи дослідно-експериментальну роботу, керівники позашкільних навчальних закладів спрямовувались на застосування механізмів приведення педагогічної системи закладу у відповідність до притаманних їй

закономірностей, принципів, функцій, що передбачало їх вплив на забезпечення максимального позитивного результату національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

Під час експерименту рекомендувалось керівникам даних навчальних закладів використовувати системно-діяльнісний підхід до ефективної управлінської діяльності. Системно-діяльнісний підхід до управління процесом національно-патріотичного виховання в навчальних закладах спортивного профілю, за висновком, передбачав:

- глибоке усвідомлення загальних цілей і завдань національно-патріотичного виховання, які регламентуються директивними державними документами;
- реалізацію основних принципів національно-патріотичного виховання;
- всебічне вивчення особистості підлітка (ціннісне ставлення, національні і особисті потреби, запити, інтереси);
- організація взаємодії джерел організованого впливу сім'ї, педагогів, колективу юних спортсменів та суспільно-громадських інститутів;
- визначення напрямів національно-патріотичної діяльності юних спортсменів та використання активно-творчих методів і форм виховного впливу;
- кваліфіковане управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів та інноваційною діяльністю в навчальних закладах спортивного профілю.

У ході формувального експерименту ми виходили з того, що шляхи вирішення завдань узгодження спільної діяльності між учасниками навчально-виховного процесу в ДЮСШ здійснюються керівником або зв'язки між педагогами-тренерами та підлітками узгоджуються самими виконавцями за рахунок особистих контактів у рамках спеціально створених структур та органів колективного управління.

Результати нашого дослідження свідчать, що існуючі організаційні структури діяльності навчальних закладів спортивного профілю ефективно можуть працювати лише в стабільних умовах. Основними умовами ефективного

вибору напряму дій керівництва ДЮСШ нами визначено дії керівника щодо удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів, встановлення його нових практичних функцій діяльності в сучасних умовах державотворення; набуття досвіду управління інноваційною діяльністю та запровадження інновацій; вивчення потреб регіону в діяльності даних навчальних закладів та підвищення ефективності національно-патріотичного виховання.

Для розуміння сутності і специфіки процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ та вдосконалення механізму управління цим процесом ми використали дослідження М. Поташника [55], Т. Рабченюк [63] та здійснили порівняльний аналіз змісту та способів реалізації управлінських функцій у навчальних закладах спортивного профілю.

Як свідчать дані з таблиці 3.1, управління навчальним закладом спортивного профілюми будували на динамічних функціях, постійному регулюванні зв'язків, відносин, взаємодії суб'єктів управління та забезпеченні психолого-педагогічних умов формування механізму взаємодії педагогів і юних спортсменів у національно-патріотичному вихованні, головними цінностями якого стала потреба до застосування інноваційної діяльності та удосконалення управління ДЮСШ.

На основі порівняльного аналізу основних управлінських функцій, особливостей управління процесом національно-патріотичного виховання у ДЮСШ ми удосконалювали цей процес, здійснювали сукупність взаємопов'язаних дій в інноваційній діяльності. Зміни у процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів вводились за власною ініціативою для задоволення зростаючих потреб юних спортсменів, педагогів, батьків, суспільства в цілому.

Таблиця 3.1

Характеристика ознак управлінських функцій у процесі національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ

	Режими діяльності
--	--------------------------

Управлінськ і функції	Традиційний	Удосконалення
Педагогічний аналіз	Аналіз кількісних і якісних показників національно-патріотичного виховання, використання аналізу стану для основних видів управління, визначення джерел інформації та створення характеристики колективу	Визначення національно-патріотичної вихованості юних спортсменів та прогноз на майбутнє, системний аналіз впливу управлінських функцій на систему виховання, налагодження зворотного зв'язку та налагодження системи інформаційного забезпечення, вивчення мотивів педагогів та аналіз пропозицій колективу щодо покращення ситуації
Планування	Планування поточної роботи позашкільного навчального закладу традиційного типу, вживання заходів щодо підтримки стабільної ситуації, використання традиційних навчальних планів, програм, технологій, посібників з позашкільної освіти, в яких забезпечуються загальні вимоги	Прогнозування результатів здійснення локальних і модульних і системних змін у закладі, освоєння та розробка нових інтегрованих форм навчальної взаємодії, запровадження програмно-проектної діяльності юних спортсменів, спрямованих на інтелектуально-пізнавальну та національно-духовну сфери розвитку особистості вихованця, складання програми національно-патріотичного виховання, створення національно-культурних центрів, комплексів, округів
Організація	Організаційна структура управлінської системи будується за лінійно-функціональним принципом, навчально-виховний процес перебуває у стабільному режимі та передбачає роботу з кадрами, батьками, підлітками, забезпечення порядку, використання відомих позашкільних методик та дотримання наступності в управлінській системі і методах управління	Організаційна структура гнучка, в якій створюються тимчасові творчі групи, науково-дослідні колективи для здійснення інноваційної діяльності, запровадження нововведень, інновацій у процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах закладу, розвиток лідерства, ініціативи, рішучості в оновленні суспільно-гуманітарного змісту позашкільної освіти та розробка нового програмно-методичного забезпечення освітніх структур, модифікацію програм, введення спецкурсів, створення лабораторій „Полісезнавство“

Керівництво	Підтримка досягнутих результатів, потенційних можливостей юних спортсменів, стабільності педагогічного процесу, нормального морально-психологічного клімату та стабільного функціонування в рамках формальної організаційної структури	Запровадження фасилітативного керівництва процесом національно-патріотичного виховання, вивчення домінуючих мотивів, національних цінностей, потреб педагогів у інноваційній діяльності та максимальна самореалізація юних спортсменів у національному житті, використання стимуляції, мотивації на роботу заради високих ціннісних орієнтацій, перехід до впровадження зовнішніх перетворень, спільне прогнозування подальшого розвитку та задоволення національно-культурних потреб юних спортсменів
Контроль	Здійснення контролю згідно з річним планом роботи, використання традиційних методів вивчення напряду підготовки юних спортсменів та підтримки існуючого потенціалу закладу	Випереджуючий характер контролю, оптимальне вивчення ефективності етапів нововведень, використання нових ідей у навчанні, суспільно-гуманітарних знаннях, введення інтегрованих українознавчих курсів, мотивація діяльності педагогів для досягнення нових результатів національно-патріотичної вихованості юних спортсменів
Регулювання	Коллективна відповідальність за визначені шляхи національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах закладу, використання перевірених технологій на основі співпраці педагогів і юних спортсменів, створення ділової атмосфери за допомогою управлінського циклу	Індивідуальна відповідальність за створення нових виховних технологій, формування колективу односторонців у виробленні мотивації до оновлення змісту національно-патріотичного виховання та розвитку творчої діяльності юних спортсменів, поступове приведення функцій управління закладом до поєднання інтересів підлітка, держави, суспільства, нації у формуванні патріота Батьківщини-України

Це дало змогу удосконалити управління виховним процесом, урізноманітнити організаційні форми, забезпечити варіативність суспільно-гуманітарного змісту навчальних програм, створити нові виховні технології та

привести функції управління позашкільним навчальним закладом у відповідність до завдань національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

В умовах експерименту у ДЮСШ нами побудовано внутрішнє управління розвитком, яке передбачало: визначення складу функцій, які реалізуються системою; вибір методів і засобів реалізації функцій; визначення складу тимчасових і постійних органів, які реалізують функції управління розвитком, їх взаємовідносини; визначення логічної структури управлінських дій при розробці функції управління розвитком; розподіл повноважень і відповідальність за виконання цих управлінських дій; визначення відповідальності за керівництво виконанням управлінських дій [88, с. 182-183].

Як зазначено в теорії, управління – це складна і багатогранна сфера діяльності керівника позашкільного навчального закладу в процесі переведу діяльнісних компонентів системи з одного якісного стану в інший – стан «оптимальної відкритості, постійного розвитку, впровадження інновацій, трансформації й реформації» [52, с. 61].

Технологія вироблення ефективного управлінського рішення в системі національно-патріотичного становлення вихованців передбачала визначення завдань стосовно цілей національно-патріотичного виховання для розвитку ДЮСШ. Під час експерименту нами враховувалось, що система управління - це сукупність людських, матеріальних, технічних, інформаційних, нормативно-правових, науково-методичних і інших компонентів, поєднаних між собою так, що реалізуються функції управління. Така система має свою визначену організаційну структуру, тобто розділена на структурні підрозділи, за якими закріплені повноваження і відповідальність та визначені правила і відносини в управлінських діях. Тому управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ ми розглядали в двох аспектах: «як систему, в якій функціонує педагогічний процес», і як сам процес управління [83, с. 18].

Дослідження свідчать, що організаційна структура управлінських дій включає інноваційну діяльність всіх суб'єктів навчальних закладів спортивного профілю, здійснення національно-патріотичного виховання юних спортсменів. Аналіз управлінських дій з національно-патріотичного виховання юних спортсменів показує, що основою функціонування такої організаційної структури управлінських дій, що привело до вдосконалення процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів ДЮСШ, став інноваційний освітній менеджмент. За його допомогою система управління навчальним закладом перетворювалася на „конкуренто-іміджеву систему“, а сам заклад оновлював свою діяльність [48, с. 34].

Управління забезпечувало цілеспрямованість і організованість спільної діяльності. У професійній ролі об'єкта управління навчально-пізнавальною діяльністю юних спортсменів виступав педагог-тренер, а в професійній ролі суб'єкта системи управління навчально-виховною діяльністю педагогів виступав керівник закладу. У нашому розумінні вдосконалення управління виховним процесом у ДЮСШ – це узгодження дій об'єктів і суб'єктів управління для досягнення мети і цілей національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

Таким чином, ефективність управління процесом національно-патріотичного виховання в умовах ДЮСШ визначалася ступенем впливу, внеском керівника цієї системи, який сприяв досягненню високого рівня сформованості у юних спортсменів якостей патріота своєї держави. Удосконалення механізмів управлінської діяльності привело до перегляду функцій управлінської діяльності директора навчального закладу з метою їх цільового спрямування. Зміст діяльності директора позашкільного навчального закладу розглядається нами через „сукупність класичних, діяльнісних й модернізованих функцій“, що передбачає удосконалення рівня організаційного розвитку всієї управлінської системи [52, с. 107].

Ми врахували, що ефективне виконання управлінських функцій директора ДЮСШ можливе за рахунок забезпечення чіткого розподілу обов'язків, прав,

відповідальності за доручену справу, відмітка цього в планах роботи, графіках чергування, наказах, документах. За рахунок рівномірного розподілу управлінського навантаження відбувався пошук резерву вільного часу, встановлювався науково-обґрунтований розпорядок робочого дня, раціональний режим праці, необхідне обладнання. Така діяльність забезпечувала регламентацію, гнучкість, оперативність в роботі на основі глибокого аналізу внутрішньої інформації, яка поступала від об'єктів, якими управляє адміністрація даного закладу.

Це сприяло вибору оптимальних адміністративно-розпорядчих та колегіальних методів управління ними. Нами використовувались: письмові накази, усні розпорядження і доручення, які виходять із завдань національно-патріотичного виховання юних спортсменів; переконання у важливості підвищення національно-патріотичного вихованості юних спортсменів в ході роз'яснення, інструктажів бесід; заохочення до оновлення виховного процесу через усні та письмові подяки, похвалу; особистий приклад педагогів у смислоціннісній життєтворчості; заходи адміністративного впливу та контролю на основі алгоритму їх використання; оцінка результатів ціннісно-орієнтаційного ставлення юних спортсменів до Батьківщини і суспільства, до самих себе та праці.

При аналізі недоліків, виявлення причин та визначення шляхів підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів, створення належних умов подальшого удосконалення виховного процесу нами введена система відбору інформації про стан діяльності навчального закладу спортивного профілю.

Було рекомендовано керівнику ДЮСШ структурувати та систематизувати інформацію про те, як здійснюється процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів. Такий підхід дав змогу ефективно здійснювати інформаційне забезпечення управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ; розробити графічне планування для кабінету директора, навчально-методичного та освітньо-ресурсного центрів;

створити інформаційні блоки діяльності всього колективу, визначити параметри денного, тижневого, місячного, семестрового, річного інформування; сформувані професійні картки директора, заступників, методистів, педагогів.

Щоб успішно долати недоліки в процесі національно-патріотичного виховання юних спортсменів, ми розробили моніторинг національно-патріотичного виховання. У системі управлінської діяльності нами використовувались такі методи моніторингу, як опитування (усні та за допомогою анкет), тестування, соціометрія, референетрія, спостереження, проведення контрольних зрізів, психолого-педагогічний аналіз.

Враховуючи особливості національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ, ми сформулювали основні вимоги управлінської системи, зокрема: повне охоплення всіх напрямів інноваційної діяльності даних закладів; адаптивність управлінських дій до швидких соціально-економічних і організаційно-педагогічних змін; відмова від старих підходів; використання в управлінні національно-патріотичним вихованням сучасних інформаційних та педагогічних технологій; залучення меценатів, спонсорів до прийняття управлінських рішень.

Внаслідок реалізації функцій управління процесом національно-патріотичного виховання в даних закладах вироблялися рішення, які спрямовані на якісні зміни в змісті, технологіях організації виховного процесу та його забезпеченні. Така організаційно-управлінська діяльність сприяла оволодінню підлітками базовими суспільно-гуманітарними знаннями, успішному навчанню у освітньо-виховних структурах та національно-патріотичній їх вихованості.

Пріоритетного напрямку ми надавали: навчанню, що ґрунтується на особистій зацікавленості юних спортсменів, їх індивідуальних інтересах і здібностях; вільному вибору форм і методів діяльності, що формують мотиваційну сферу та розвивають творчість і активність. Тому головним у виборі методів управління було мотивація, мобілізація та стимулювання педагогічної діяльності з національно-патріотичного виховання, підняття настрою в

колективі, розвиток працездатності, ініціативи і творчості педагогів і юних спортсменів.

Зазначене вище дає підстави для висновку, що в основі інноваційної діяльності педагогів лежить не тільки вивчення потреб і запитів юних спортсменів в контексті реального стану розвитку держави, усвідомлення участі педагогів у вирішенні проблем їх національно-патріотичного виховання, готовність педагогів до інноваційної діяльності, впровадження внутрішніх інновацій, нововведень, нових педагогічних технологій у виховний процес, а й створення системи управління процесом національно-патріотичного виховання, контроль, регулювання, оцінка його ефективності.

Пошук шляхів удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання дозволив визначити мотиваційно-спонукальні дії педагогів у створенні відкритої педагогічної системи, яка орієнтує самореалізацію юних спортсменів в освітньо-виховних структурах.

Такий підхід забезпечив зміну характеру стосунків юних спортсменів і педагогів та підсилив роль керівника в цих стосунках, що сприяло більш ефективній ролі даних навчальних закладів в умовах демократичного державного устрою.

Отже, удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ передбачало зміну ознак управлінських функцій у виховному процесі, що надає перевагу інноваційній діяльності над традиційним педагогічним процесом та відбувається на основі оновлення організаційної структури управлінських дій, введення прогностичних модернізованих функцій у функціональну діяльність керівників. Не менш важливим у підвищенні ефективності процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів став вибір оптимальних адміністративно-розпорядчих форм, шляхів педагогічного аналізу педагогічного процесу та інформаційного забезпечення стану національно-патріотичного виховання юних спортсменів. За цих умов нами передбачено педагогічну доцільність визначати алгоритм моніторингу національно-патріотичного виховання, циклограму

контролю за виховним процесом. На цій основі виробилась ефективна структура контролю за виховним процесом та механізм оптимальної реалізації інноваційної діяльності навчального закладу спортивного профілю.

Висновки до третього розділу

Найважливішою умовою ефективного здійснення національно-патріотичного виховання юних спортсменів стала інноваційна діяльність навчальних закладів спортивного профілю, яка полягала в оновленні змісту національно-патріотичного виховання юних спортсменів шляхом запровадження нової функціональної структури навчально-виховного процесу, варіативних навчальних планів суспільно-гуманітарних програм, наскрізних програм з українського народознавства, нових педагогічних технологій.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що рівень національно-патріотичної вихованості юних спортсменів підвищувався шляхом глибокого осмислення ними значущості активно-творчої діяльності та активного включення у виконання комплексної програми національно-патріотичного виховання, оволодіння знаннями про історію і культуру українського народу під час занять. Педагоги ДЮСШ сприяли динамічному саморозвитку юних спортсменів шляхом пізнання навколишнього світу, перетворювали активно-творчу діяльність у науково-обґрунтовану взаємодію педагога і підлітка, спрямовану на досягнення спеціально спроектованої системи цілей національно-патріотичного виховання, що узгоджуються з психолого-педагогічними механізмами розвитку активно-творчої особистості та ведуть до кінцевої мети формування відданого патріота Батьківщини-України.

Дослідження засвідчили ефективність виховного процесу в ДЮСШ за умови вдосконалення управління ним. Психолого-педагогічний аналіз процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів дозволив вдосконалити функції управління в навчальних закладах спортивного типу та функції його

керівника, забезпечити реалізацію оптимальної організаційної структури управлінських дій даних навчальних закладів, переорієнтувати діяльність освітньо-виховних структур на основі педагогічного аналізу, моніторингу національно-патріотичного виховання та створити ефективну структуру управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів, виробити механізм реалізації інноваційної діяльності навчальних закладів спортивного типу.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що визначення організаційно-педагогічних умов національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ забезпечило належний рівень зростання їх національно-патріотичної вихованості. Більшість юних спортсменів вважає себе патріотами своєї держави, у них сформувалися національні цінності, розвинулись власні потреби та національні інтереси.

Важливими організаційно-педагогічними умовами підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах навчального закладу спортивного типу виявились інноваційна діяльність, комплексна програма національно-патріотичного виховання юних спортсменів, активно-творча національно-патріотична діяльність юних спортсменів та удосконалення управління цими процесами в ДЮСШ, що в комплексі забезпечило формування свідомих патріотів України в результаті динаміки їх національно-патріотичної вихованості.

РОЗДІЛ 4

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ У ДИТЯЧО- ЮНАЦЬКИХ СПОРТИВНИХ ШКОЛАХ

Під час проведення педагогічного експерименту ми переконалися, що розроблена нова система управління виховним процесом у ДЮСШ веде до узгодження дій об'єктів і суб'єктів управління цим процесом на досягнення мети і цілей національно-патріотичного виховання юних спортсменів. Таким чином, удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ створює умови для підвищення його ефективності.

Педагогічний експеримент проведено з метою підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів за умов доцільності спрямування змісту національно-патріотичного виховання у ДЮСШ на формування відповідних ціннісних ставлень у юних спортсменів, що забезпечують їх національно-патріотичну вихованість, надання цілеспрямованості методам та формам національно-патріотичного виховання в навчальних закладах спортивного профілю на здійснення активно-творчої діяльності юних спортсменів, удосконалення управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів у позашкільному навчальному закладі.

В ході експериментального дослідження здійснювалось систематичне спостереження за процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів і відбувалось своєчасне коригування його функцій.

Використовуючи методи практичного дослідження (І. Бех [4; 5], Т. Дем'янюк, [16; 17; 18], Л. Даниленко [15], С. Максименко [37], І. Підласий [54], Л. Фрідман [93]), нами ставилась мета з'ясувати стан національно-патріотичного виховання юних спортсменів у позашкільному навчальному

закладі та встановити динаміку росту національно-патріотичної вихованості юних спортсменів в експериментальних і контрольних групах на основі порівняльних ознак параметрів та показників.

Щоб добрати навчальний матеріал для перевірочних завдань, намагалися визначити характеристики ціннісних національно-патріотичних ставлень підлітка за допомогою опитувальників та критеріальних показників.

Під час складання контрольних питань для опитувальників нами було визначено основні вимоги щодо організації і проведення прямих вимірів рівня національно-патріотичної вихованості юних спортсменів та аналізу одержаних результатів:

У рамках формувального експерименту поступово у процес національно-патріотичного виховання юних спортсменів експериментальних навчальних закладів було втілено спроектовані засоби, прийоми, форми, методи національно-патріотичного спрямування. Контрольні групи працювали переважно за традиційною методикою, користуючись спроектованими засобами епізодично чи на окремих наскрізних заняттях. Порівняльний аналіз національно-патріотичної вихованості юних спортсменів закладів спортивного профілю діагностико-констатувального та підсумково-узагальнюючого експерименту засвідчив безумовне зростання всіх показників у експериментальних групах. Для виявлення результату на підсумково-узагальнюючому етапі експерименту та зручності порівняння створені за існуючою схемою таблиці, діаграми.

На прикладі діяльності експериментальних ДЮСШ нами доведено зміну ціннісного ставлення юних спортсменів до Батьківщини, до суспільства, до самих себе та до праці. Порівняльний аналіз оцінки національно-патріотичної вихованості дав змогу проаналізувати тенденцію до підвищення ціннісно-орієнтаційного ставлення юних спортсменів до оточуючого світу (табл. 4.2).

Результати дослідження засвідчили, що у юних спортсменів закладені основи свідомого ставлення до життя, любові до Батьківщини-України. 40,9% юних спортсменів експериментальних груп і лише 16,6% юних спортсменів

контрольних груп на завершення експерименту мають високий рівень ціннісного ставлення до суспільства, відповідно 37,2% і 10,1% - до Батьківщини, 35,9% і 10,3% - до праці, 32,3% і 9,9% – до себе. У юних спортсменів розвинулась потреба до пізнавальної діяльності національно-патріотичного характеру.

Таблиця 4.2

Динаміка росту національно-патріотичної вихованості юних спортсменів експериментальних і контрольних груп

Критерії національно-патріотичної вихованості юних спортсменів	Етапи дослідження	Кількість юних спортсменів					
		експериментальні групи (у % до 95 респондентів)			контрольні групи (у % до 97 респондентів)		
		В	С	Н	В	С	Н
Ціннісне ставлення до Батьківщини	I	11,4	37,2	51,4	9,3	37,8	52,9
	II	37,2	54,7	8,1	10,1	41,9	48,0
Ціннісне ставлення до суспільства	I	16,2	29,6	54,2	10,6	35,2	54,2
	II	40,9	52,9	6,2	16,6	41,2	42,2
Ціннісне ставлення до себе	I	6,0	31,2	62,8	8,2	37,2	54,6
	II	32,3	51,6	16,1	9,9	45,3	44,8
Ціннісне ставлення до праці	I	10,2	40,6	49,2	11,2	34,6	54,2
	II	35,9	51,8	12,3	10,3	32,8	56,9

Примітка. В – високий рівень; С – середній рівень; Н – низький

У процесі дослідно-експериментальної роботи в позашкільних навчальних закладах, які були задіяні в експерименті, створились сприятливі умови для вільного самовизначення і самоутвердження юних спортсменів, орієнтації їх власних зусиль на розбудову Української держави, розвиток народного господарства, економіки, нових наукових знань і пізнання життєвої практики.

Інноваційна діяльність даних закладів з національно-патріотичного виховання юних спортсменів ефективно вплинула на оволодіння ними знаннями про Україну, її минуле і сьогодення, державотворчі процеси, історію краю, міста, народні звичаї та обряди, народний фольклор, різні види народних ремесел, мистецтва, державні символи, національну символіку, народний календар, а також про свій родовід, про спосіб життя в українських сім'ях і виховання честі, гідності, самоповаги. Завдяки цьому підлітки серцем, розумом засвоювали народну мораль, певні норми поведінки, етику і естетику побуту, оволодівали вміннями і навичками трудової діяльності, фізичної досконалості, переживали національне піднесення.

Дієвим впливом на національно-патріотичну вихованість юних спортсменів у позашкільному навчальному закладі стало цілеспрямоване створення ціннісно-орієнтаційних ситуацій, за яких у них відбулося усвідомлення спільної долі з долею Батьківщини. У свою чергу аналіз особливостей впливу практичної національно-патріотичної діяльності юних спортсменів в умовах закладів спортивного типу на формування в них ціннісного ставлення до Батьківщини подано у табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Показники сформованості у юних спортсменів експериментальних і контрольних груп ціннісного ставлення до Батьківщини (у % відповідно до респондентів)

Критеріальні показники	Групи	Кількість юних спортсменів					
		до експерименту			після експерименту		
		В	С	Н	В	С	Н
Прояв любові до рідного краю, народу, Батьківщини	ЕГ	14,3	37,1	48,6	47,4	59,1	6,5
	КГ	10,4	39,2	54,9	11,2	43,5	50,1
Знання про територіальну і етнічну цілісність України	ЕГ	8,1	37,7	54,2	28,6	51,1	12,3
	КГ	8,7	38,7	53,6	10,9	42,2	49,2
Повага до національних цінностей	ЕГ	11,4	34,8	53,8	32,2	58,9	8,9
	КГ	8,3	36,6	49,9	8,4	39,3	45,9

Інтерес до вітчизняної історії, національної культури, мистецтва	ЕГ	13,5	35,8	50,7	42,5	51,9	5,6
	КГ	9,9	38,1	54,4	10,5	42,9	48,3
Утвердження народних звичаїв, традицій, обрядів	ЕГ	9,7	40,2	50,1	35,4	57,3	7,3
	КГ	9,4	36,5	51,7	9,7	41,7	47,1

Примітки: 1. В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

2. ЕГ – експериментальні групи, КГ – контрольні групи.

Наведені результати засвідчують, що 47,4% юних спортсменів на завершення експерименту проявляють високий рівень любові до рідної землі, до Батьківщини, вони засвоїли та вільно володіють групою опорних понять, зокрема таких, як „Батьківщина“, „суверенітет“, „патріотизм“. Такі підлітки пов’язують свою долю з долею народу, прагнуть жити в Україні. У них сформоване осмислене почуття патріотизму, любові до рідного народу, відчуття своєї належності до України.

У процесі дослідно-експериментальної роботи експериментальних груп юних спортсменів їх діяльність нами спрямовувалась на утвердження в житті народних обрядів, етнографічне дослідження місцевих звичаїв і традицій, на розвиток творчих можливостей вихованців за допомогою перенесення колориту народної творчості в сучасне життя.

Таблиця 2.4

Показники сформованості у юних спортсменів експериментальних і контрольних груп ціннісного ставлення до суспільства (у % відповідно до респондентів)

Критеріальні показники	Групи	Кількість юних спортсменів					
		до експерименту			після експерименту		
		В	С	Н	В	С	Н
Знання про націю і державотворення в Україні	ЕГ	18,8	32,4	48,8	39,9	54,5	5,6
	КГ	11,9	36,7	55,9	16,7	41,6	49,1
Розуміння суверенітету і незалежності держави	ЕГ	14,8	26,7	58,5	41,9	51,4	6,7
	КГ	9,3	33,4	51,2	14,4	40,4	42,3

Відношення до державної і національної символіки	ЕГ	16,4	29,8	53,8	40,5	54,7	4,8
	КГ	11,5	35,9	54,9	17,8	40,1	44,9
Аналіз явищ і фактів суспільного життя і державотворення	ЕГ	12,4	28,4	59,2	38,6	51,8	9,6
	КГ	10,2	35,3	53,7	16,5	42,3	36,1
Виконання доручень суспільно-громадського характеру	ЕГ	18,9	30,3	50,8	43,6	51,9	4,5
	КГ	10,3	35,1	55,3	17,6	41,6	38,6

Примітки: 1. В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

2. ЕГ – експериментальні групи, КГ – контрольні групи.

Аналізуючи ставлення юних спортсменів до суспільства, нас цікавила мотивація в національно-патріотичній діяльності, провідні інтереси підлітка, активно-творчий розвиток та суспільно-громадська практика. Зважаючи на те, що в підлітковому віці проявляється інтерес до громадського життя і виявляється потреба до діяльності, що має суспільне значення, важливим завданням нашого дослідження було посилення та розвиток прагнення бути корисними суспільству. Дослідження спрямовувалися на самореалізацію підлітка в суспільно-пізнавальній діяльності.

Нами у процесі дослідження проаналізовано, як впливає залучення юних спортсменів до значущих для них видів суспільно-громадської діяльності на ефективність розвитку в них активної життєвої позиції в системі національно-патріотичної діяльності в позашкільному навчальному закладі, рівень життєвої компетентності, самоусвідомлення, самовизначення, формування волі і характеру, що веде до вміння цінувати свої сили та прагнення (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Показники сформованості у юних спортсменів експериментальних і контрольних груп ціннісного ставлення до себе (у % відповідно до респондентів)

Критеріальні показники	Групи	Кількість юних спортсменів	
		до експерименту	після експерименту

		В	С	Н	В	С	Н
Вміє пізнавати себе, самоутверджується	ЕГ	5,1	29,0	65,9	25,2	49,0	25,8
	КГ	7,8	36,4	49,8	8,5	43,4	40,1
Знає індивідуально-типологічні характеристики українця	ЕГ	5,9	26,6	67,5	30,6	56,6	12,8
	КГ	8,2	37,5	56,3	10,1	45,7	44,3
Виявляє гідність, волю, характер і національну гордість	ЕГ	6,1	35,5	58,4	27,9	49,6	22,5
	КГ	8,3	36,8	54,2	9,6	45,9	45,2
Визначає свої потреби та інтереси з потребами держави	ЕГ	5,4	29,2	65,4	34,5	57,3	10,9
	КГ	7,9	35,5	51,1	8,1	42,8	40,5
Тренує фізичну силу та витривалість	ЕГ	7,8	35,4	56,8	42,5	48,6	8,9
	КГ	8,8	40,1	61,6	13,2	49,1	53,9

Примітки: 1. В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

2. ЕГ – експериментальні групи, КГ – контрольні групи.

Як засвідчують дані таблиці, найвище розвинена потреба у фізичному вдосконаленні. 42,5% юних спортсменів в кінці експерименту проти 7,8% юних спортсменів на початок експерименту проявляють постійний інтерес до фізичного загартування свого організму, демонструють готовність до захисту кордонів держави, усвідомлюють власного культуру здоров'я. 48,6% респондентів захоплюються фізичними вправами, цікавляться українським бойовим мистецтвом, знають про переваги фізичного здоров'я, але можуть ігнорувати постійними спортивними заняттями.

Отже, національно-патріотична вихованість юних спортсменів в умовах позашкільного навчального закладу є вагомим джерелом розвитку у них патріотизму, ціннісного ставлення до життя, здатності забезпечити поступ нації і держави. Якісне оновлення змісту, форм і методів національно-патріотичного виховання в позашкільному навчальному закладі дозволило організувати такий виховний процес, який сприяв більш ефективному вихованню творчої особистості підлітка, здатного до активності в сучасних соціально-економічних перетвореннях держави. Така робота свідчить про розширення і поглиблення знань юних спортсменів з історії і культури рідного краю, успадкування

духовних надбань українського народу, відродження історичної пам'яті та утвердження в них національних цінностей і потреби розбудовувати власне та національне життя.

Таким чином, одержані дані про динаміку національно-патріотичної вихованості юних спортсменів в умовах позашкільного навчального закладу підтвердили ефективність організаційно-педагогічних умов національно-патріотичного виховання юних спортсменів, доцільність запровадження інноваційної діяльності у виховному процесі, значущість активно-творчої діяльності юних спортсменів, цільову функцію комплексної програми національно-патріотичного виховання, результативність удосконалення управління цими процесами та дають передумови ефективно організувати та коригувати роботу з національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретичного обґрунтування сутності національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах ДЮСШ, проведення експерименту зроблено наступні висновки.

1. Виявлено нові підходи до національно-патріотичного виховання юних спортсменів у спортивних навчальних закладах на основі переосмислення його теоретико-методологічних основ та практичної діяльності. Важливими його компонентами є глибоке пізнання історичного минулого рідного народу, оволодіння національними цінностями, вищими здобутками в національно-культурному і суспільному житті. Національно-патріотичне виховання в ДЮСШ розглядається як цілеспрямований і свідомо здійснюваний педагогічний процес організації і стимулювання активно-творчої діяльності юних спортсменів, оволодіння ними знаннями про культурно-історичний досвід народу, формування в них ціннісного ставлення до Батьківщини, суспільства, самих себе та праці.

2. Розкриті концептуальні положення національно-патріотичного виховання юних спортсменів у даних закладах як сукупність поглядів на мету, завдання, зміст, засоби, форми і методи його здійснення, що поглиблює взаємодію виховних впливів на ціннісно-орієнтаційну діяльність юних спортсменів та поєднує у взаємодії їх інтереси у вільному саморозвитку, зусилля суспільства на життєву активність особистості, зацікавленість держави у формуванні свідомого патріота, здатного сприймати реалії життя і забезпечити поступ нації.

3. Теоретично обґрунтовано взаємозв'язок між метою, завданнями, формами, методами, результатами, функціями процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ, в залежності від яких виділено організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів, що склало його педагогічну модель та обґрунтовано процес удосконалення управління процесом

національно-патріотичного виховання юних спортсменів, що веде до зміни управлінських функцій у виховному процесі та функцій його керівника, створення ефективної організаційної структури управлінських дій, запровадження моніторингу національно-патріотичного виховання на основі педагогічного аналізу та структури контролю за виховним процесом, що забезпечує узгодження дій об'єктів і суб'єктів системи управління ним на досягнення мети національно-патріотичного виховання юних спортсменів.

Отже, у дослідженні обґрунтовано необхідність формування свідомого патріота України, визначено організаційно-педагогічні умови та педагогічну модель підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів в ДЮСШ, експериментально підтверджено педагогічну доцільність їх застосування у процесі національно-патріотичного виховання юних спортсменів у групах.

Дослідження засвідчили ефективність виховного процесу в ДЮСШ за умови вдосконалення управління ним. Психолого-педагогічний аналіз процесу національно-патріотичного виховання юних спортсменів дозволив вдосконалити функції управління в навчальних закладах спортивного типу та функції його керівника, забезпечити реалізацію оптимальної організаційної структури управлінських дій даних навчальних закладів, переорієнтувати діяльність освітньо-виховних структур на основі педагогічного аналізу, моніторингу національно-патріотичного виховання та створити ефективну структуру управління процесом національно-патріотичного виховання юних спортсменів, виробити механізм реалізації інноваційної діяльності навчальних закладів спортивного типу.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що визначення організаційно-педагогічних умов національно-патріотичного виховання юних спортсменів у ДЮСШ забезпечило належний рівень зростання їх національно-патріотичної вихованості. Більшість юних спортсменів вважає себе патріотами своєї держави, у них сформувалися національні цінності, розвинулись власні потреби та національні інтереси.

Важливими організаційно-педагогічними умовами підвищення ефективності національно-патріотичного виховання юних спортсменів в умовах навчального закладу спортивного типу виявились інноваційна діяльність, комплексна програми національно-патріотичного виховання юних спортсменів, активно-творча національно-патріотична діяльність та удосконалення управління цими процесами в ДЮСШ, що в комплексі забезпечило формування свідомих патріотів України в результаті динаміки їх національно-патріотичної вихованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. Україна на зламї історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.): Навчальний посібник / Ю.М. Алексєєв. – К.: ТОВ УВПК ЕксОб, 2000. – 294 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Бех І. Патріотичне виховання дітей та молоді / І.Бех, К. Чорна // Позашкілля. – 2011. – № 10. – С. 9-16.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. –К.: Либідь,2003. – Кн.1. – 277 с.
5. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями): Навчально-методичний посібник / А.М. Бойко. – К.: ІЗМН,1996. – 232с.
6. Вацеба О.М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні /О.М.Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ,1997. – 232 с.
7. Ващенко Григорій. Виховання волі і характеру / Г.Ващенко. – К.: Школяр, 1999. – 385 с.
8. Ващенко Григорій. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків Г.Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – Т.1. – 191с.
9. Вишневський О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси О.Вишневський. – Львів, 1996. – 238 с.
10. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.Вишневський. – Дрогобич: Коло,2003. – 528 с.
11. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. О.Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268с.

12. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання юних спортсменів у позашкільному навчальному закладі: Навчально-методичний посібник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України / Т.М. Гавлітіна. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 171 с.

13. Гавлітіна Т.М., Гавриш Н.П., Давидюк Н.Ю., Ситник Г.І. Інноваційна виховна діяльність: Навчально-методичний посібник / Т.М. Гавлітіна. – Рівне: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2006. - 80 с.

14. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора школи: Монографія / Л.І. Даниленко. – К.: Логос,1998. – 140 с.

15. Дем'янюк Т., Первушевська І. Нові технології позашкільної освіти і виховання. – К.: Наук.-мет. центр сер. осв. Мін. осв. і науки України,2000. – 352с.

16. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: навчально-методичний посібник / Т.Д. Дем'янюк. – К.: НМЦ середньої освіти МОН України,2006. –330 с.

17. Дем'янюк Т.Д. Народознавство в школі. – К.: Ін-т сист. досл. Мін. осв. України – Інформ.-вид. Центр, 1993. – 80 с.

18. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – Київ: Райдуга,1993. – 61 с.

19. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

20. Дітлашок З.А., Дем'янюк Т.Д., Гавлітіна Т.М. Формування особистості на основі засвоєння загальнолюдських і національних цінностей в позашкільному педагогічному процесі / З.А.Дітлашок... – Рівне: РДГУ,2004. – Вісник 1. – 44 с.

21. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич: Відродження,1991. – 32 с.

22. Жукотинський К. К. Формування фізичної культури учнів позашкільних навчальних закладів : Навчальний посібник / К. К. Жукотинський [За ред. М. Д. Зубалія]. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 240 с.

23. Закон України “Про виховання дітей та молоді” (проект) //Освіта України. – 2004. – № 72.- 14 вересня.
24. Закон України «Про позашкільну освіту» // Урядовий кур’єр. – 2000. – № 25.
25. Збірник документів по організації позашкільної освіти /Автор і упоряд. Соломатіна Т.М. – К.,2002. – 444 с.
26. Зубалій М. Д. Фізичне виховання учнів 10-11-х класів : Навчальний посібник / М. Д. Зубалій. – К., 2008. – 212 с.
27. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження,1994. – 218 с.
28. Киричок, В.А. Патріотичне виховання молодших школярів у позаурочній діяльності / В.А. Киричок // Класний керівник. – 2011. – № 9/10. – С. 47.
29. Концепція позашкільної освіти та виховання // МОН України. – 1997. – № 16/3-8. – С. 6. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: domuch.khar.kor.ua
30. Концепція позашкільної освіти та виховання // Освіта. –1997. – №16/17. – С.3-4.
31. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх школах // Інформ. зб. Мін. осв. і науки України. – 2004. – №10. – С.3-32.
32. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник /ХДПУ ім. Г.С. Сковороди / В.І. Лозова, Г.В.Троцько. – Харків: “ОВС”, 2002. – 400 с.
33. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Статті. Лекції. Виступи /За заг. ред. Є.Н. Мединського / А.С.Макаренко. – К.: Рад. школа,1967. – 282 с.
34. Максименко С. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С.Максименко. – К.: НДІП, 1990. – 240 с.
35. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності / Я.Малик. – Львів: Світ,1995. – 248 с.

36. Мельникова І.М. Позашкільні заклади України. Основні напрями розвитку та оновлення діяльності: Концепція / І.М. Мельникова. – К.: Освіта, 1993. – 44 с.

37. На шляху до української національної школи / Ред.кол. : В.Панасюк, М.Яворський, М.Людкевич. – Львів, 2000. – 88 с.

38. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2004. – №4(5). – С.7-30.

39. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // МОН України. Інститут проблем виховання АПН України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: education.km.ua

40. Національна символіка //Бібліотека журналу “Пам’ятки України”. Книга 1. 2-е вид. – Київ, 1991. – 48 с.

41. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І.Огієнко. – К.: Довіра, 1982. – 141 с.

42. Оржеховська В.М. Християнська мораль як засіб морально-духовного розвитку неповнолітніх // Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості: Збірник наукових статей /За заг. ред. докт. пед. наук, професора В.М. Оржеховської. – Київ, 2002. – Ч.1. – 120 с.

43. Орієнтовний зміст виховання в національній школі: Методичні рекомендації. /Кол. авт. за заг. ред. Є.І. Коваленко. – К.: ІЗМН, 1996. – 136 с.

44. Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події / За заг. ред. В.Г.Кременя. – К.: Вища школа, 2001. – 159 с.

45. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. /За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

46. Освітній менеджмент: Навчальний посібник /За ред. Л.Даниленко, Л.Карамушки – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.

47. Основи національного виховання / За заг. ред. Кузя В.Г., Руденка Ю.Д. – К.: ІВЦ “Київ”, 1993. – 145 с.

48. Островецьова Н.М., Даниленко Л.І. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект: Монографія. – К.: Школяр, 1996. – 302 с.

49. Підготовка керівника середнього закладу освіти: Навчальний посібник / За ред. Л.І. Даниленко. – К.: Міленіум, 2004. – 272 с.

50. Підласий І. Ідеали українського виховання / І.Підласий // Рідна школа. – 1999. – №12, №1-2. – С.3-5, 17-20.

51. Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: Навчальний посібник / І.П.Підласий. – К.: Україна, 1998. – 343 с.

52. Приступа Є.Н., Пилат В.С. Традиції української національної фізичної культури / Є.Н.Приступа. – Львів, 1991. – 340 с.

53. Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.1999р., № 169 // Офіц. вісн. України. – 1999. – С.18-49.

54. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р., №433 // Освіта України: Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 251-263.

55. Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах: Наказ Мін. осв. і науки України. – 2004. – №651. – 11 серпня. – 4 с.

56. Про позашкільну освіту: Закон України. Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 7 грудня 2000 року №2120-III // Освіта України: Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С.229.

57. Про посилення уваги до використання державної символіки у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладах: Лист Мін. осв. і науки України від 25 лютого 2004 року № 1/9-86 // Позакласний час-плюс. – 2006. – №3. – С.32.

58. Пустовіт Г.П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів / Г.П. Пустовіт //Світ виховання. – 2005. – № 1(8). – С.6-12.

59. Рабченюк Т.С. Демократизація внутрішкільного управління / Т.С. Рабченюк. – К.: – КМУЦА, 1997. – 372 с.

60. Руденко Ю. Концепція «Патріотичне виховання учнів» / Ю.Руденко // Освіта, 22–29 серпня, 2001. – С. 10-15.

61. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю.Руденко. – К.: Вид. ім. О.Теліги, 2003. – 328 с.

62. Сковорода Г. Твори у 2-х т. – К.,1961. – Т 2. – С.495-496.

63. Соціально-педагогічні умови діяльності позашкільних навчальних закладів у сучасних умовах гуртків науково-технічного напрямку: Науково-методичний посібник / Сиротенко А.Й., Пустовіт Г.П., Мачуський В.П., Ковбасенко Л.І., Литовченко О.В., Мартова С.Г., Ткачук В.В. - К.: Грамота, 2005. – 80 с.

64. Стельмахович М. Теорія і практика українського виховання: Посібник / М.Стельмахович. – Івано-Франківськ, 1996. – 180 с.

65. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навчальний посібник / М.Стельмахович. – Київ: ІСДО,1996. – 288 с.

66. Ступарик Б. Національна школа: витоки становлення / Б.Ступарик. – Київ,1996. – 336 с.

67. Ступарик Б. Про мету національного виховання в Україні / Б.Ступарик // Педагогіка і психологія. – 1996. – №2. – С.87-95.

68. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О.В.Сухомлинська. – К.: Всеукраїнський фонд – Добро, 2006. – 43 с.

69. Сухомлинська О.В. Теоретичні засади перспектив діяльності позашкільних навчально-виховних закладів України / О.В. Сухомлинська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 20-24 вересня 1994р. – К.: ІСДО,1995. – С.14-19.

70. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: В 5-ти томах / О.В. Сухомлинська. – К.: Рад. школа, 1997. – Т.5. – С.45-47, 61-62.

71. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка: Навчальний посібник / Т.І.Сущенко. – К.: Генеза, 1996. – 144 с.

72. Сущенко Т.І. Управління позашкільним педагогічним процесом: Посібник / Т.І.Сущенко. – Запоріжжя, 1994. – 80 с.

73. Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник / Є.І.Сявавко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – 159 с.

74. Тимчик М. В. Патріотичне виховання учнів середніх класів у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик / Професійна підготовка практичного психолога : Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 113-118.

75. Українська література у портретах і довідках. Давня література – література ХІХ ст.: Довідник /Редкол.: С.П. Денисюк, В.Г. Дончик, П.П.Кононенко та ін. – К.: Либідь,2000. – 360 с.

76. Українське народознавство: Навчальний посібник / Ред.: С.П. Павлюк, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кірчів. – Львів: Фенікс,1994. – 604 с.

77. Ушинський К.Д. Теоретичні проблеми виховання. Вибрані педагог. твори у 4-х т. – К.,1995. – Т.4. – С.47.

78. Фізичне виховання юних спортсменів у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / Ю. Є. Докукіна, Г. А. Коломоєць, М. В. Тимчик; [за ред. М. В. Тимчика]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 172 с.

79. Харінко Н. Створення і розвиток позашкільних закладів в Українській РСР (1920-1954 рр.) / Н.Харінко // Рад. шк. – 1987. – №1. – 89-92 с.

80. Шкільна І. М. Практика виховання патріотизму старших юних спортсменів у позаурочній діяльності. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oipopp.ed-sp.net/content/view/1886/15/>

81. Яременко Н., Устич Ю. Методичні рекомендації щодо організації патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://teacher.at.ua/publ/metodichni_rekomendaciji_shhodo_organizaciji_patriotichnogo_vikhovannja_ditej_ta_uchnivskoji_molodiv_umovakh_zagalnoosvitnikh_ta_pozashkilnikh_navchal/40-1-0-6813

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета №1

«Патріотизм у розумінні сучасної молоді»

Шановний респонденте!

З метою визначення ставлення молоді до власної країни, суспільства просимо Вас щиро відповісти на нескладні питання.

1. Наскільки, на Вашу думку розвинена національна ідея в українській державі?

- національна ідея відіграє провідну роль у побудові держави;
- національна ідея не відіграє ніякої ролі ні для держави, ні для мене особисто;
- національна ідея відіграє певну роль, але ця роль не є ключовою для важливих змін у державі; о національної ідеї немає.

2. Чи впливає знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення?

- так, історичне минуле дуже важливе, вивчати і знати його необхідно кожному;
- кожен сам обирає, наскільки важливе для нього знання історичної спадщини;
- історичне минуле не важливе, потрібно жити майбутнім;
- історичне минуле країни треба обов'язково пам'ятати, проте воно не відіграє ніякої ролі в подальшому розвитку держави.

3. Які заходи, на Вашу думку, повинна вжити держава, аби підтримати патріотичний дух молоді?

Ваша відповідь: _____

4. Які риси характеру Ви вважаєте необхідними для виховання патріотизму

серед молоді: - відчуття пошани до своєї країни;

- інтерес до історичного минулого;
- високий рівень ерудиції;
- інтелігентність;
- активність у громадському житті країни;
- інше _____

5. Як саме Ви проводите свій вільний час?

- відвідую історичні, літературні, художні музеї, виставки;

- відвідую бібліотеки та обираю книги, які представляють історичне минуле нашого народу та його героїв;

- відвідую театри та переглядаю кінофільми на історично-патріотичні теми;

- частіше за все проводжу вільний час вдома за телевізором та

комп'ютером;

- надаю перевагу компанії друзів;

- інше _____

6. Чи відчуваєте Ви відсутність моральних цінностей в українській молоді?

- так

- ні

7. Якщо відчуваєте, то в чому саме?

Ваша відповідь _____

8. Чи вважаєте Ви, що молоді люди, які вживають алкоголь або наркотики, не можуть бути патріотами:

- так;

- ні;

- інше _____

9. Які політичні, соціально-побутові ситуації впливають на рівень Вашого патріотизму:

- загально-політична атмосфера в суспільстві:

- можливість вибору навчального закладу;

- наявність, відсутність роботи;

- житлові умови;

- задоволення права на відпочинок;

- інше _____

Анкета №2
«Патріотизм у розумінні молоді»

Проводиться соціологічне дослідження на одну з актуальних проблем молоді України на тему «Патріотизм у розумінні молоді». Вчитайтесь, будь ласка в зміст кожного питання і оберіть той варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій точці зору. Анкета анонімна, її не потрібно підписувати. Ваші відповіді будуть враховуватись тільки в узагальненому вигляді.

1. Чи вважаєте себе українцем?

- a) Так
- b) Ні
- c) Мені байдуже
- d) Інша відповідь _____

2. Чи хотіли б ви жити за кордоном?

- a) Так
- b) Ні
- c) Мені байдуже де жити
- d) Інша відповідь _____

3. Чи пишаєтесь, що вас називають українцем(кою)?

- a) Так
- b) Ні
- c) Мені байдуже
- d) Інша відповідь _____

4. Що для вас означає бути патріотом?

- a) Жити в та народитись в Україні
- b) Спілкуватись українською мовою
- c) Наслідувати традиції
- d) Працювати на добробут своєї держави

e) Інша відповідь _____

5. Чи любите свою державу?

- a) Так
- b) Ні
- c) Мені байдуже
- d) Інша відповідь _____

6. Ви вільно володієте Українською мовою?

- a) Та
- b) Ні
- c) Важко відповісти
- d) Інша відповідь _____

7. Яка з мов є для вас «солов'їною»?

- a) Російська
- b) Молдавська
- c) Англійська

- d) Українська
 - e) Інша відповідь _____
8. Що ви робите для того, щоб бути патріотом своєї держави?
- a) Живете в Україні, і боретесь за її добробут всіма можливими методами
 - b) Розмовляєте українською і наслідуєте традиції, беретесь за будь - яку можливість повпливати на поліпшення добробуту держави
 - c) Я живу в своє задоволення і що робиться з державою мені не важливо
 - d) Інша відповідь _____
9. Чому ви б надали перевагу?
- a) Працювати за кордоном
 - b) Працювати в Україні
 - c) Працювати в Україні з хорошою заробітною платою
 - d) Мені байдуже де працювати, головне щоб я був забезпечений
 - e) Інша відповідь _____
10. Вкажіть ваш вік
- a) 19
 - b) 20
 - c) 21
 - d) 22
 - e) 23
11. Вкажіть вашу стать
- a) Чоловіча
 - b) Жіноча

ДОДАТОК Б

Анкета «Патріот»

I. Чи вважаєте Ви себе патріотом?

1. Так.
2. Ні.
3. Частково.
4. Не знаю.

II. Хто на Ваш погляд більшою мірою вплинув на формування ваших патріотичних поглядів:

1. Школа.
2. Оточуючі люди, друзі.
3. Батьки.
4. Органи влади.
5. ЗМІ.

III. Як Ви для себе визначаєте поняття «патріотизм»?

IV.1. За якими ознаками або висловлюваннями Ви визначаєте для себе поняття «патріотизм»?

1. Національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу.
2. Непримиримість до представників інших націй і народів.
3. Інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів в інтересах своєї країни.
4. Безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння.
5. Любов до рідного дому, міста, країни, вірність національній культурі, традиціям, устрою життя.
6. Намагання працювати для процвітання України, для того, щоб держава, в якій ти живеш, була авторитетною, міцною і поважаною у світі.
7. Патріотизм нині не актуальний, не сучасний, не для сучасної молоді;
8. Патріотизм це лише романтичний образ, літературна вигадка.
9. Інше _____

III. 2. Якщо ви не змогли визначити для себе поняття «патріотизм»,

то в чому причина Вашого нерозуміння?

1. Немає бажання.
2. Немає можливості.
3. Вважаю це неактуальним.

IV. Перед вами список індивідуально–психологічних характеристик і життєвих цінностей людини.

1. Визначіть для себе ті якості і цінності, якими повинен володіти патріот (потрібне підкресліть).

2. Визначіть за 10-бальною шкалою, на скільки ці якості і цінності сформовані у Вас.

- активне діяльне життя _____
- життєва мудрість _____
- здоров'я (фізичне і психічне) _____
- цікава робота _____
- краса природи і мистецтва _____
- любов (духовна і фізична) _____
- матеріальне забезпечення життя _____
- наявність добрих і вірних друзів _____
- суспільне визнання _____
- пізнання (освіта, кругозір) _____
- продуктивне життя _____
- розвиток (постійне духовне і фізичне вдосконалення) _____
- розваги _____
- свобода (самостійність, незалежність в судження і вчинках) _____
- щасливе сімейне життя _____
- щасті інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому) _____
- творчість (можливість творчої діяльності) _____
- впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч) _____
- охайність _____
- вихованість (гарні манери) _____
- високі запити (високі вимоги до життя) _____
- життєрадісність _____
- старанність _____
- незалежність _____
- непримиримість до недоліків у себе та інших _____
- освіченість _____
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово) _____
- раціоналізм (вміння розумно і логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення) _____
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна) _____
- сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів _____
- тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами) _____
- терпимість (до поглядів і думки інших, вміння прощати іншим їх помилки) _____
- широта поглядів (вміння зрозуміти іншу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички) _____
- чесність (правдивість, щирість) _____

- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі) ____
- чуйність (турботливість) _____

V. Відмітьте, що у вашій компанії, колективі, колі ваших знайомих цінується більше?

1. Вміння цінувати справжню дружбу.
2. Готовність допомогти один одному у складний час.
3. Взаєморозуміння.
4. Чесність, порядність, принциповість.
5. Приємна зовнішність.
6. Гарні манери.
7. Вміння модно одягатися.
8. Сила волі.
9. Сміливість.
10. Рішучість.
11. Інтерес, знання літератури, мистецтва, музики.
12. Інтерес до політики.
13. Наявність фірмових речей, дисків і т. ін.
14. Наявність грошей на різні витрати.
15. Здібності.

VI. Із запропонованих варіантів відповідей, виберіть ту, яка найбільшою мірою виражає вашу точку зору:

1. Я люблю, коли інші люди мене цінують.
2. Я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи.
3. Я люблю приємно проводити час із друзями.

VII. Закінчіть речення.

1. Кожен із нас вірить...
2. Кожен із нас має...
3. Кожен із нас готовий...
4. Подвиги героїв змусили нас замислитися...
5. Захищати свою Батьківщину можна не лише з автоматом у руках, але і...
6. Коли я замислююся про майбутнє своєї країни, то...
7. Бути гідним громадянином своєї країни означає бути...

VIII. Ваше ставлення до подій листопада 2013 р.

1. Мені байдуже.
2. Приймав безпосередню участь у цих подіях.
3. Не знаю.
4. Дуже хотілося б бути у центрі тих подій, але не було можливості.

IX. Ваше ставлення до подій на Сході України.

1. Позитивне.
2. Негативне.
3. Не знаю.

Аналіз та інтерпретація анкети «Патріот»

I. На питання «**Чи вважаєте ви себе патріотом?**» отримані такі відповіді:

Відповідь	Так	Ні	Частково	Не знаю
%	50,8	10,6	20,2	18,4

Таким чином, більше половини респондентів вважають себе патріотами; сумніваються або частково – 38,6%; сумним є той факт, що 10,6% студентів не вважають себе патріотами.

II. На питання «**Хто на Ваш погляд більшою мірою вплинув на формування ваших патріотичних поглядів**» отримані наступні результати:

- Школа – 33,6%.
- Батьки – 16,7%.
- Оточуючі люди, друзі – 21,4%.
- Органи влади – 0%.
- ЗМІ – 28,3%

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що найбільший вплив на формування патріотичної вихованості має школа та ЗМІ, трохи менший вплив мають оточуючі люди та батьки. Відповідь «органи влади» обраною не була, що може бути важливим при оцінці представників влади на формування світогляду молоді.

III. На питання «**Як Ви для себе визначаєте поняття «патріотизм»?**» респонденти виділили наступні категорії:

- Любити й поважати свою Батьківщину – 78%;
- Любити народ – 7%, місто – 2%, природу 3%;
- Почуття обов'язку перед державою, самопожертва заради неї – 10%;

Розглядаючи питання в сукупності з питаннями самовизначення поняття «патріотизм» і «за якими ознаками чи висловлюваннями ви визначаєте для себе патріотизм» можна побачити, що ті, хто визначив патріотизм через самопожертву й почуття обов'язку перед державою на перше питання відповідали, як правило, не знаю, частково.

IV. На питання, «**За якими ознаками визначається поняття патріотизму**», ми отримали наступний розподіл:

1. національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу -25%;
2. непримиримість до представників інших націй і народів -0%;
3. інтернаціоналізм, готовність до співпраці – 3%;
4. бескорна любов до своєї Батьківщини, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння -22%
5. любов до рідного дому, міста... -32%
6. бажання працювати для процвітання Батьківщини. – 18%;

7. не актуально для сучасної молоді – 4%;

Таким чином, найбільшого значення надається таким складови, як: любов до рідного дому, національній самосвідомості, безкорисливій любові і самопожертві. І, якщо перша і друга складові достатньо адекватні, то останню з *психологічної* точки зору можна віднести до вікової інфантильності, *демонстративності, юнацького максималізму*. Намагання працювати на благо своєї країни можна розцінювати і як адекватне розуміння повсякденного патріотизму, і як інфантилізм, в залежності від того, що вкладалося в дану фразу респондентом.

V. На питання про те, **які якості мають бути у патріота**, і, прохання визначити наскільки ці якості розвинені у самого респондента були отримані наступні результати:

1. Найбільшого значення респонденти надають впевненості у собі – 35%. Рівень розвину тості якості в середньому -8,2; медіана проходить по 9 балам (тобто половина респондентів дала більш високу оцінку -10, половина оцінила його розвиток менше ніж 9).

2. Другий за значенням рядок зайняли воля і чесність, відзначені 23% респондентів в кожному випадку. Розвиток волі в середньому визначають на 8,4, медіана - 9; чесність - 8,5, медіана - 9.

3. Третій рядок займають активна життєва позиція, вміння здійснювати самоконтроль (складова волі), сміливість (також складова волі), чуйність. Вольові якості, як і раніше, отримали високу оцінку; активна життєва позиція – 19% респондентів, її розвиток було в середньому оцінено в 7,8, медіана проходить по 8 балам. Можна припустити деяку незадоволеність своєю активністю на фоні раніше описаних факторів, за якимим достатньо висока самооцінка. Чуйність – 18% респондентів, середня - 8,3; медіана -10 (досить високі показники).

4. Більше половини респондентів також відзначали такі якості як здоров'я, любов, наявність друзів (емоційна підтримка?, опора?, совість?), бажання до пізнання (освіченість), свободу, щасливе сімейне життя, вихованість, життєрадісність, незалежність, відповідальність, терпимість. Деякі протиріччя отриманих даних можуть слугувати гарною основою для глибоких бесід про патріотизм зі студентами.

5. В характеристику патріотизму не ввійшли, або отримали одиничну оцінку -матеріальне забезпечення, суспільне визнання, продуктивне життя, розваги, акуратність, високі життєві запити, непримиримість до інших.

На останні два запитання анкети про ставлення студентів до подій на Майдані та до подій на Сході були отримані наступні результати: більшість студентів виявили бажання знаходитися на Майдані – 56%, приймали безпосередню участь у тих подіях – 12%, решті студентів було складно відповісти. Про події на Сході усі однозначно висловили своє негативне ставлення

Загальний висновок. Підводячи загальний підсумок анкети, можна зауважити найбільшу значущість другої її частини, так як вона дозволяє

поставити перед студентами важливі для особистісного розвитку питання, створити діалогове середовище, зрозуміти глибинні та поверхневі думки студентів, намітити програму розвитку їхньої патріотичної вихованості.